

DEĞİŞEN DÜNYA KONJONKTÜRÜNDE TÜRKİYE'NİN SINIR AŞAN SULARI

Muzaffer TEPEKAYA*

Evrenin var olduğu günden bu yana, suyun önemi her geçen gün artarak devam etmiştir. Geçmiş yüzyıllarda insan nüfusunun azlığı ve suyun elektrik enerjisi olarak kullanılmaması yüzünden, suyun Önemi bugünkü seviyede değildi. Hatta halk arasında önemsiz sayılan olaylar için, 'sudan bahaneler' denilirdi. Ancak, sulu tanmın artması, dünya nüfusunun çoğalması ve suyun elektrik enerjisi üretiminde kullanılmaya başlanmasıyla birlikte suya olan ihtiyaç daha da artmıştır. Hatta öyle artmıştır ki, devletlerarası ilişkilerde etkin bir rol oynayarak "supolitik"¹ olabilecek bir seviyeye gelmiştir. Dünya genelinde temiz su kullanımının 1940 ile 1980 yılları arasında iki kat arttığı; 20 yıl sonra iki kat daha artacağı ve sonuçta yüzyılın başından bu yana temiz su ihtiyacının sekiz kat artmış olacağı belirtilmiştir². Bununla birlikte temiz su ihtiyacının ve kaynaklarının birbirleriyle ters orantılı olarak artacağı beklenmektedir. Nitekim bilim adamları, 2000 yılında pek çok ülkenin 1975 yılında sahip oldukları suyun yarısına sahip olacaklarını; buna karşılık su ihtiyaçlarının iki katına çıkabileceğini hesaplamaktadırlar³.

Orta Doğu'nun önemli bir mevkiinde yer alan Türkiye, su kaynakları bakımından stratejik konuma sahiptir. Türkiye su konusundaki avantajlı durumuna rağmen pek rahat bir ülke değildir. Türkiye'nin sınır aşan sular yüzünden bölge ülkelerinden özellikle Suriye ve Irak ile

* Yrd. Doç. Dr., Celal Bayar Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Yakınçağ Tarihi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi

1 Bu terimin orijinali gazeteci yazar Cengiz Çandar'a aittir.

2 Hürriyet Gazetesi, 25 Ocak 1994, Çevre Bakanlığınca hazırlanan "Su Kaynaklarının Yönetimi" adlı rapordan.

3 Osman Metin Öztürk. Orta Doğu Su Sorunu Çerçevesinde Fırat ve Dicle Suları. Yeni Forum Dergisi, Mayıs 1994. s.36

önemli sorunları vardır; ikibinli yılların kurak dönemlerine hazırlanan bölge ülkesi Türkiye'nin sularına gözünü dikmişlerdir. Türkiye'nin sınır aşan Dicle ve Fırat nehirleri ile birlikte Seyhan ve Ceyhan nehirleri çerçevesinde hazırlanan "Barış Suyu Projesi" pek çok Orta Doğu ülkesinin ilgisini çekmektedir. Bölgede suyu kendisine yetebilen nadir ülkelerden biri Türkiye olduğu için, komşu müslüman ülkeler sürekli olarak emperyalist kesimlerce Türkiye'ye karşı kışkırtılmaktadır.

Bu çalışmada, Türkiye'nin sınır aşan sularının jeostratejik önemi çerçevesinde; su sorununun tarihi geçmişi verilecek, Orta Doğu'daki siyasal ve hukuki boyutları çizilerek, özellikle Fırat ve Dicle nehirleri ile birlikte Barış Suyu Projesi üzerinde Türkiye, Suriye ve Irak başta olmak üzere, diğer Orta Doğu ülkelerinin konu ile ilgili görüş ve iddialarına yer verilecek, sonuçta çözüm önerileri ve muhtemel gelişmeler üzerinde durulacaktır.

TÜRKİYE'NİN SEVİR AŞAN SULARININ DURUMU VE JEOSTRATEJİK AÇIDAN DEĞERİ

Yeryüzü coğrafyasında bazı akarsular bir ülkeden doğup beslendikten sonra, başka bir veya birden çok ülkenin sınırlarını aşarak denize dökülür. Bu tür akarsular "sınır aşan su" vasfını almaktadırlar. Bunun dışında bazı akarsular da iki ya da daha fazla ülke arasında sınır boyunca akarlar ki, bunlara da "sınır oluşturan su" veya "uluslararası su" denilmektedir. Ancak bu son yapılan adlandırma, yani "uluslararası su" için sınır oluşturan su tabirinin kullanılması doğru değildir. Uluslararası su denildiği zaman, tüm dünya uluslarının kullanımına açık su anlamı çıkar. Oysa sınır oluşturan nehirden ancak bu suya sınıırı olan ülkeler faydalanma hakkına sahiptir.

Türkiye'nin sınır oluşturan ve sınır aşan sularının durumu aşağıda açıklanmıştır:

ARAS NEHRİ: Türkiye'de doğup, yaklaşık 20 km. Türkiye-Ermenistan ve Nahcivan arasında sınır teşkil ettikten sonra Hazar Denizi'ne dökülen bu nehir, aynı zamanda Azerbaycan-İran sınırını oluşturmaktadır. Türkiye bu akarsudan İğdır Ovasını sulayarak faydalanma yoluna gitmektedir. Ayrıca Türkiye bu akar sudan faydalanmak

üzere ilave sulama ve enerji projeleri planlamaktadır. Araş Nehri üzerindeki projeler henüz planlama aşamasında olduğu için kıyıdaş ülkeler arasında herhangi bir sorun mevcut değildir. •" • •'

ARPAÇAY: Türkiye ve Ermenistan topraklarından kaynağını alan bu nehir yaklaşık 20 km. Türkiye-Ermenistan sınırını teşkil ettikten sonra Araş Nehri ile birleşir. Arpaçay ile ilgili olarak Türkiye ile Sovyetler Birliği arasında;

- 08 Ocak 1927 tarihli Hudutları teşkil eden nehir, çay ve dere sularından istifadeye dair Mukavele ve Sesdarabat Barajının inşasına dair Müzeyyel Protokol⁴

- 23 Nisan 1963 tarihli, Türk-Sovyet Karma Komisyonu'nun Arpaçay (Ahuryan) üzerinde müşterek bir baraj inşası ile protokol ve ekleri⁵.

- 26 Ekim 1973 tarihli, Arpaçay nehrinde baraj inşası ve baraj teşekkülü konusunda işbirliğine dair antlaşma⁶ imzalanmıştır.

Bu protokoller ve antlaşmalar gereği Türkiye, 1975 yılında başladığı Arpaçay Barajını 1985 yılında tamamlamıştır. Türkiye ve Ermenistan barajdan eşit olarak yararlanmaktadırlar. Arpaçay'ın Türkiye toprakları içinde bulunan sulama projeleri bulunmaktadır. Arpaçay sularından ekonomik amaçla faydalanma konusunda eski Sovyetler Birliği, şimdiki Bağımsız Devletler Topluluğu ile herhangi bir mesele bulunmamaktadır.

HEZİL ÇAYI: Türkiye'den doğduktan sonra Türkiye-Irak arasında yaklaşık 25 km.lik bir sınır teşkil ettikten sonra Habur suyu ile birleşmektedir. Türkiye. Hezil Çayının su toplama havzasındaki kollar üzerinde Kırkemir ve Hezil barajlarını inşa etmeyi ve Silopi ovasını sulama planlarını programına almış bulunmaktadır.

HABUR ÇAYI: Kaynağını Türkiye'den alan Habur Çayı, Irak topraklarına sıvr aşan su olarak girer ve bir müddet Irak topraklarında aktıktan sonra Hezil Çayı ile birleşme noktasından itibaren 25 km.

4 3 ve 4 Ağustos 1927 tarihli 649 ve 650 Sayılı Resmi Gazete.

5 Bkz. 31 Ağustos 1964 tarih ve 11794 Sayılı Resmi Gazete.

6 Bkz.10 Aralık 1975 tarih ve 15438 Sayılı Resmi Gazete.

civarında Türkiye-İrak arasında sınır oluşturan akarsu olarak akar ve sonradan Dicle Nehrine karışır. Habur Çayı büyük ölçüde Türkiye'den Şanlıurfa, Harran ve Ceylanpınar Ovalarındaki mevcut yeraltı suyu kaynaklarından beslenmektedir. Son olarak Devlet Su İşleri tarafından yapılan araştırma sonuçlarına göre, bu yeraltı suyu kaynaklarından yılda yaklaşık 1 milyar 200 milyon m³ suyun alınması ve bölgedeki sulamalarda kullanılması mümkün görünmektedir⁷. Böyle bir kaynağın kullanılmasıyla hem Atatürk Barajından sulama amacıyla daha az bir su alınmış olacak, hem de Mardin-Ceylanpınar Ovalanndaki sulama daha ekonomik hale gelecektir. Bu proje hayata geçirildiğinde Suriye ve Irak ile Türkiye arasında problemlerin çıkması kaçınılmazdır. Çünkü, bu proje hem Suriye'nin "Resul-Ayin Pınarları"⁸ nin verimini düşürecek, hem de Irak'a giden suyu büyük ölçüde azaltacaktır.

KARASU: Türkiye'den beslenen Karusu, Tahtakale gümrük kapısından itibaren 22 km. Türkiye-Suriye arasında sınır oluşturan su olarak akar. Çatalyurtta tekrar Türkiye toprağına girer. Türkiye, Karasu üzerinde 1975 yılında Tahtaköprü Barajı'nı işletmeye açmıştır.

MERİÇ NEHRİ: Bulgaristan'dan doğup Türkiye-Yunanistan arasında 140 km. sınır oluşturarak aktıktan sonra Edirne'nin baüsünden Türkiye'ye girer ve Enez yakınında Ege Denizi'ne dökülür. Türkiye topraklarındaki akışı sırasında Batı Trakya'dan gelen Arda, ve Bulgaristan'dan gelen Tunca sularını alır.

Türkiye ile Yunanistan arasında 20 Haziran 1934 tarihli, Meriç-Ebras Irmağının her iki kıyısında yapılacak Hidrolik Tesisatın Tanzimine Müteallik İtilafın⁸. 1. maddesinde; her iki devlet, suların kendi ülkelerinde kalan kısmı üzerinde tam bir yararlanma hakkına sahip olduklarını bildirirken, bu hakkın kullanımında birbirlerine karşı uluslararası hukukun yasakladığı türden zarar vermemekle yükümlü künmüşlardır.

Türkiye ve Bulgaristan arasında "28 Aralık 1967 tarihli. Hudut Olaylarının Önlenmesi ve Halli ile Hudut İşaretlerinin Bakımı Hakkında Antlaşma"⁹ ve "23 Ekim 1968 tarihli, İki Memleket Topraklarından

7 D.S.İ. Etüd ve Plan Daire Başkanlığı. Mardin-Ceylanpınar Ovalan Sulamaları Kafi Projesi. C.I.II.III. Ekim 1992.

8 Bkz. 25 Mayıs 1935 tarih ve 3011 sayılı Resmi Gazete.

9 Bkz. 18 Ekim 1969 Larih ve 13330 Sayılı Resmi Gazete.

Akan Nehirlerin Sularından Faydalanmada İşbirliği Yapılması Konusunda Antlaşma"¹⁰ larla sınır oluşturan sulardan faydalanma yer aldığı halde suların miktar olarak paylaşımını öngören hususlar bu düzenlemelerde yer almamıştır.

Bu nedenle, Meriç Nehri'nin beslenme bölgesine sahip Bulgaristan'ın; Meriç ve onun kolu olan Tuna nehri üzerinde inşa ettiği barajlar dolayısıyla yaz aylarında Türkiye ve Yunanistan su sıkıntısı çekmektedir. 1993 yazında Türkiye. Bulgaristan'dan su satın alarak sulama suyu ihtiyacını karşılamak durumunda kalmıştı. Suriye ve Irak ise, Türkiye kaynaklı Fırat ve Dicle'den kayıtsız şartsız bedava su istemektedirler.

REZVE DERESİ: Rezve Deresi Türkiye'de doğduktan sonra Türkiye ile Bulgaristan arasında 50 km. sınır oluşturarak akar. Türkiye ve Bulgaristan, Rezve Deresi ile ilgili olarak; bugüne kadar pek çok görüşme, protokol ve antlaşma yapmış olmasına rağmen Rezve Deresi'nin mensabı ile ilgili ihtilaflar çözülmemiştir. 1934 yılı İzahnamesinde Rezve Deresi'nin mensabı Saint İvan Manastırı'nın güneybatısındaki kayalıklardan başlar demesine rağmen, Bulgaristan 1935-1959 tarihleri arasında söz konusu kayalıkları tahrip etmek suretiyle dere mensab sınırını belirsiz hale getirmiştir. Bulgaristan bu şekilde Türkiye'den toprak kazanmayı ve dere yatağını değiştirmeyi planlamaktadır.

FIRAT NEHRİ: Türkiye topraklarından doğan Fırat Nehri, Suriye'ye geçmekte ve Suriye'de aktıktan sonra Irak topraklarında Dicle Nehri ile birleşerek Şattül Arap adını alır, ve 200 km. sonra Basra Körfezine dökülür. Fırat Nehri 2935 km. uzunluğundadır. Bunun 1170 km.lik bölümü Türkiye'dedir. Fırat'ın toplam su potansiyelinin % 89'luk bölümü Türkiye'den, % 11 lik bölümü Suriye'den kaynaklanırken, Irak'ın hemen hemen hiç katkısı yoktur. İş suyu tüketmeye geldiğinde bu oranlara hiç uyulmamaktadır. Türkiye % 35 (18 Milyar m³/yıl), Suriye % 22 (11.5 milyar m³/yıl) ve Irak % 43 (23 Milyar m³/yıl) oran ve değerleriyle suyu paylaşmaktadırlar.

Türkiye'nin Fırat havzası üzerinde beş adet halen işletmede olan, 11 adet de inşa ve planlama dahilinde olan barajı bulunmaktadır. Bunun dışında yaklaşık 100.000 hektar olan sulama yapılmaktadır.

10 Bkz. 27 Haziran 1970 tarih ve 13531 sayılı Resmi Gazete.

11 Bkz.21 Eylül 1994 Tarih ve 22058 Sayılı Resmi Gazete.

12 Neşet Akmandor, Su Sorununun Fiziksel Boyutları. Yeni Forum Dergisi. Eylül 1994, S.41.

Fırat havzası bölgenin içme, kullanma ve sulama suyuna en fazla ihtiyaç duyulan en geniş yöresidir. Fırat'ın debisi yaz aylarında 70-80 m³/sn.ye inebilmekte, kış aylarında da 7000 m³/sn üstüne çıkabilmektedir. Bu nedenle Suriye yaz aylarında susuzluğa, kış aylarında da sel baskınlarına maruz kalmakta idi. Türkiye Fırat Nehri üzerinde inşa ettiği barajların rezervuarlarında biriktirdiği sulan düzenli olarak Suriye'ye akıtılarak maruz kaldığı susuzluk ve sel baskınlarından kurtarmaktadır. 17 Temmuz 1987 tarihli Türkiye-Suriye Ekonomik İşbirliği Protokolü'ne konulan bir hükümlerle, Türkiye, geçici bir süre için Suriye'ye sanayide 500 m³ su tahsis etmeyi Öngörmüştür¹³. Türkiye bu yükümlülüğünü 1990 yılı Ocak ayında¹⁴ Atatürk Barajı'na su tutma sırasında da yerine getirmiştir.

DICLE NEHRİ: Türkiye'nin Doğu Anadolu Bölgesi'nden doğarak beslenen Dicle Nehri, Cizre'nin güneyinde Türkiye-Suriye arasında yaklaşık 40 km. sınır oluşturduktan sonra Türkiye-Irak-Suriye sınırının kesiştiği noktadan sonra Irak topraklarında akışına devam eder ve Basra Körfezine dökülür.

Dicle Nehri'nin toplam su potansiyeline Türkiye'nin katkısı % 52, Irak'ın % 48, Suriye'nin ise hiç yoktur. Su tüketiminde Türkiye % 13, Irak % 83 ve Suriye % 4 oranında yer almaktadırlar. Fırat'ta olduğu gibi Dicle'de de büyük oranda kaynak ve kullanım arasında bir dengesizlik vardır.

28 Mart 1946 tarihinde Türkiye ile Irak arasında "Dostluk ve İyi Komşuluk Anlaşmasına Ek, Dicle, Fırat ve Kolları Akarsularının Düzene Konması Protokolü"¹⁵ imzalanmıştır. Protokolün amacı, suların akışının düzenlenmesi ve su taşkınlarının önlenmesidir. Protokol suların paylaşımına ilişkin herhangi bir hüküm içermemektedir.

Türkiye Dicle Nehri ve Hezil Çayı, Zap Suyu ve Şemdinli Çayı gibi kolları üzerinde 8 adet baraj ve 8 adet Hidroelektrik Santralinin inşasını programına almıştır¹⁶. Bu baraj ve Hidroelektrik santrallerinin işletmeye açılmasıyla birlikte Türkiye, Dicle Nehri'nden daha fazla faydalanma yoluna gidecektir. Bu doğal hakkıdır. Çünkü Türkiye, yukarıda da belirttiğimiz gibi Dicle'ye % 52 katkı yapmasına rağmen % 13 faydalanmaktadır¹⁷.

13 10 Aralık 1987 tarih ve 19660 Sayılı Resmi Gazete.

14 Sabah Gazetesi 13 Ocak 1990

15 Bkz. 12 . Eylül 1947 tarih ve 6705 sayılı Resmi Gazete.

16 Bkz. GAP 1995 Acendası

17 Akmandor, a.g.e., s.41

Fırat ve Dicle havzası sularının kullanılması konusunda Türkiye, Suriye ve Irak'a üç aşamalı bir plan önermektedir. Bu plana göre;

1. Fırat ve Dicle havza suların, Türkiye, Suriye ve Irak arasında hakça, akılcı ve optimum bir şekilde tahsisi.

2. Her üç ülkede suyun kullanımı, fiyatlandırılması, dağıtımı, v.s. ile ilgili kendi iç politikalarının gözden geçirilmesi.

3. Her üç ülkede; bilimsel ve objektif kriterlerin ortaya çıkarılması için, her üç ülke mühendis ve uzmanlarından oluşacak bir heyetin

- Su ve toprak envanterini yapmaları,

- Hangi ülkenin ne kadar suya ihtiyacı olduğu hususunun tesbit etmeleri öngörülmektedir¹⁸.

Türkiye'nin su ve toprak envanteri belli olmasına rağmen Suriye ve Irak bu konudaki bilgilerini açıklamaktan kaçınmaktadır. Suriye ve Irak'ın halihazırdaki tutumu, bu tür bir yaklaşımdan ziyade siyasi pazarlık yapmak suretiyle Suriye'nin saniyede aldığı 500 m³ suyu da göz önünde tutarak, Türkiye'den daha fazla su talebinde bulunmaktadır. Ayrıca Irak, Dicle ve Fırat arasında 565 km.lik bir "üçüncü nehir" açarak¹⁹ bu nehirlerden daha fazla faydalanmanın planlarını yapmaktadır.

ASİ NEHRİ: Asi Nehri Lübnan topraklarından doğmakta, Suriye'yi geçtikten skonra Türkiye topraklarına girerek Akdenize dökülmektedir. Nehir 40 km. Lübnan'da 120 km. Suriye'de, 88 km.de Türkiye'de akmaktadır. Asi Nehri üzerinde Lübnan'ın iki küçük benti mevcut iken, Suriye'nin iki baraj ve bir de kenti bulunmaktadır. Lübnan Asi Nehri Suyunun % 8'ini kullanırken. Suriye % 90'ını Türkiye ise ancak % 2'sini kullanmaktadır²⁰.

Aniik Ovası tarihin ilk çağlarından beri yoğun Ziraat yapılan ovalardan birisi ve Asi Nehri'de bu ovanın en önemli kaynağıdır. Ancak son

18 Hüseyin Pazarıcı. Su Sorununun Hukuksal Boyutları, Yeni Forum Dergisi, Eylül 1994. s.50

19 Aydın G.Alacakaptan, Sınır aşan akarsularımız Dicle ve Fırat'ın, Arap komşularımızla büyük sürtüşmelere neden olmaları beklentileri abartılıdır, su sorunu, Türkiye ve Orta Doğu, Yay. Haz. Sabahattin Şen, İstanbul 1993, s.460 Akmandor, a.g.m., s.43

20 Natasha Beschorner. Dicle ve Fırat'ta Su Sorunu. Orta Doğu'da Su Sorunu, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul 1993. s.33.

senelerde Suriye'nin Türkiye'ye Asi Nehri'nden yeterli su bırakmaması nedeniyle büyük su sıkıntısı çekilmektedir. Ocak ayı suyun en bol olması gereken bir dönem olduğu halde nehirden DSİ ölçümlerine göre ancak $15 \text{ m}^3/\text{sn}$ gibi bir su akmaktadır. Yaz aylarında ise bu rakamın $4,5 \text{ m}^3/\text{sn.ye}$ düştüğü ve hatta sulama mevsimi olan bu dönemde çoğu günler hiç su olmadığı görülmektedir.

Aslında Asi Nehri örneğinden çıkarılacak çok dersler vardır. Bir tarafta Suriye ve Irak. Türkiye'yi Fırat ve Dicle Nehirlerinin suyunu azaltmakla suçlarken, diğer taraftan Suriye'nin Asi Nehrinden hemen hemen hiç su bırakmadığını gündeme bile almamaktadır. Suriye kurak yaz aylarında Türkiye'ye hemen hemen hiç su bırakmadığı gibi, Hatay ilini kendi topraklarının bir parçası saydığı için Asi Nehri'ni, Türkiye topraklarına geçmeden Suriye topraklarında denize dökülüyormuş gibi kabul etmekte ve Türkiye ile görüşmeye yan aşmamaktadır. Asi Nehri, su potansiyeli açısından Fırat ve Dicle Nehirlerine göre çok küçük olmakla birlikte, sahip olduğu konumu itibariyle tartışılacak birçok yönü vardır. Türkiye, Fırat ve Dicle'de menba ülke konumunda iken. Asi Nehri'nde mensab ülke durumundadır. Bu nedenle de devletlerarası görüşmelerde birçok yönden kıyaslama imkanına sahiptir.

ÇORUH NEHRİ: Çoruh Nehri Türkiye'den doğar, sonradan sının aşan su olarak Batum. yakınında Gürcistan topraklarında Karadeniz'e dökülür. Su ve enerji potansiyeli itibariyle önemli bir nehirdir. Çoruh Nehri üzerinde Türkiye'nin baraj ve hidroelektrik santral projeleri bulunmaktadır. Bir menba ülke durumundaki Türkiye ile mensab ülke konumundaki Gürcistan arasında şimdilik herhangi bir anlaşmazlık bulunmamaktadır.

Sınır aşan sular Türkiye'nin su potansiyelinin üçte birinden fazlasını oluşturmaktadır. Türkiye'nin oldukça fazla sınır oluşturan ve sınır aşan akarsuyu olmasına rağmen, devletlerarası ilişkilerde önemli sorun oluşturan Fırat, Dicle ve bir ölçüde Asi Nehridir.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında, alışılageldiğimiz iki kutuplu uluslararası güvenlik sisteminin önemli değişiklikler geçirdiğini, hatta yok olduğunu söyleyebiliriz. Soğuk savaş sonrası ortaya çıkan değişiklikler ve kurulması umulan yeni dünya güvenlik sistemi içinde Türkiye, jeostratejik konumu itibariyle önemli bir mevkidedir. Çünkü Türkiye, artık sadece NATO'nun bir güney kanad ülkesi olarak marjinal konumundan

çıkış, Orta ve Doğu Avrupa ile Balkanlar; Karadeniz Bölgesi ve Kafkaslar: Doğu Akdeniz ve Orta Doğu ile Orta Asya'da belirlemekte olan, kısaca Avrasya bölgesi güvenlik çemberleri diyebileceğimiz, birbirlerine kenetlenmiş Güvenlik Dairelerinin kesiştikleri, ortak merkez ve platform haline gelmiştir²¹. Türkiye bu bölgenin Önemli su kaynaklarına sahiptir.

Türkiye 780.000 km² yüzölçümü ile, bölgenin diğer ülkeleri ile karşılaştırıldığı zaman, büyük bir ülkedir. Diğer Orta doğu ülkelerine göre daha yüksek yıllık yağış miktarına sahiptir. Bu özellikleri Türkiye'yi bölgenin su zengini ülkesi durumuna getirmektedir. Buna rağmen, Türkiye'nin hidrolojik görünümü ve kişi başına düşen yıllık su miktarı incelendiği zaman, su fazlası bir ülke olmadığı da ortaya çıkmaktadır. Türkiye'nin yıllık ortalama yağış miktarı 501 milyar m³ 'tür. Bu tutarın 186 milyar m³ 'ü (% 37) nehirlere ulaşmaktadır. Nehirlere ulaşan tüm miktarın kullanılması mümkün değildir. Nitekim, nehir sularının ancak 95 milyon m³ 'ü (% 51) kullanım potansiyeline sahiptir²². 1990 yılı itibarıyla Türkiye'de kişi başına düşen yıllık su miktarı 4000 m³ 'tür. Bu miktar Kanada'da 12.000 m³, ABD'de 10.000 m³, Irak'ta 5.500 m³, Suriye'de 1.800 m³, Mısır'da 1.100 m³. İsrail'de 460 m³, Ürdün'de 260 m³ olarak tespit edilmiştir²³. Bu verilere rağmen Türkiye; su kaynakları, özellikle içme ve kullanma suyu kaynakları bakımından sanıldığı kadar zengin değildir.

Su tüketiminin büyük kısmı tarımda kullanılmasına ve GAP projesi ile Güneydoğu Anadolu'nun tarımsal gelişimi bir ekonomik öncelik olarak düşünülmesine rağmen, Türkiye'nin uzun vadeli dönemde asıl sorunlarından biri, hızla artan kentli nüfusun su ihtiyaçlarının nasıl karşılanacağıdır. Zira, içme ve kullanma sularının tüketimindeki ve sulama suyundaki artışlarla toplam su ihtiyacının 2020 yılında bugününün iki katı olacağı tahmin edilmektedir²⁴. Yakın gelecekte Türkiye'nin nüfusu 70 milyonu aşacak ve bunun yüzde 60'ı şehirlerde yaşayacaktır. Su ihtiyacı, İstanbul, Ankara, İzmir gibi büyük metropollerin yanında birçok kasaba ve köyde bile hızla artmaktadır. Üstelik su kay-

21 Umut Arık. 21. yüzyılda Uluslararası Güvenlik Sistemi ve Türkiye, Avrasya Etüdleri Dergisi, C.2. Sayı:4 Kış 1995/1996 Ankara, s.8

22 Devlet Su İşleri (DSİ) Genel Müdürlüğü 1992 Ajandası

23 Mehmet KOCAOĞLU. Ortadoğu. Ankara 1995. S.183

24 Akmandor. a.g.m.. s.36

nakları dengeli bir biçimde dağılmamıştır. En gelişmiş ve turizm açısından en yoğun olan Ege ve Marmara Bölgesi su kaynakları bakımından fakirdir. Uzun dönemde, Akdeniz bölgesi gibi, ülkenin su yönünden zengin olan yörelerinden daha fakir olan yörelerine doğru su aktarılmasını öngören projelerin gerçekleştirilmesi kaçınılmaz görülmektedir. Bu nedenle, Türkiye'de suyun her damlasına muhtaç ülke durumuna gelmek istenmiyorsa, su stratejileri belirleyerek projeler üretilmelidir.

Petrol ve diğer tip doğal kaynaklar gibi su da stratejik etkileşim sürecinin maddi faktörlerinden birisidir²⁵. 21. yüzyılda su petrolden ve radyoaktif minarelerden daha önemli stratejik bir kaynak haline gelme yolundadır. Bu sebeple bazı toplumlar 15-20 yıl önce bu durumu farketmiş ve su kaynakları üzerinde kontrol sağlamanın yollarını aramaya koyulmuşlardır. Bunlar bizzat kontrol edemeyecekleri su kaynaklarını da kolay kontrol edebilecekleri toplumların uhdesine almasına çalışmaktadırlar. Bazıları da mevcut su problemlerini milletlerarasında kavgalara, savaşımlara yol açacak şekilde gündeme getirmekte, geleceğe yönelik su ihtilafları konusunda da senaryolar üretmektedirler²⁶.

FIRAT VE DİCLE SINIR AŞAN SULAR BÖLGESİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ

Ülkelerin coğrafi konumları, arazi yapıları, iklim ve tabii kaynakları; izlenecek uluslararası politikaların belirleyici unsurlarıdır. Türkiye, jeopolitik konumu itibarıyla Asya-Avrupa ve bir ölçüde Afrika kıtalarına ulaşma yollarını elinde tutmaktadır. Diğer bir ifade ile Türkiye sadece elinde bulundurduğu Trakya ve Anadolu topraklarında değil; bu toprakların tabii uzantısı durumundaki! Balkanlar, Kafkaslar ve Orta Doğu toprakları üzerinde de etki sahibidir. Türkiye, bir taraftan Kafkasya yolu ile Hazar Denizi'ne, diğer taraftan da Balkanlar yolu ile Adriyatik Denizi'ne erişebilecek mükemmel bir coğrafya üzerinde yer almaktadır.²⁷

25 Cengiz Okman. Su Sorunu ve Orta Doğu'da Stratejik Durum. Su Sorunu ve Orta Doğu ve Türkiye. Yay.Haz.Sabahattin Şen, İstanbul 1993. S.414.

26 Ferruh Müftüoğlu, Ortadoğu Su Meseleleri ve Türkiye. Zaman Gazetesi 3 Kasım 1994

27 Veysel Gani, Dış Politika ve Savunma Yeni Türkiye Dergisi. Mart-Nisan 1995, Sayı 3 S.530.

Türkiye'nin içinde yer aldığı, bugün Orta Doğu diye anılmakta olan Coğrafya, Mısır'dan Irak'a kadar uzanan ve üzerinde yüz elli milyon insanın yaşadığı ve altında dünya petrollerinin hemen hemen yarısının bulunduğu bir alanı kaplamaktadır.

Orta Doğu, tarihin ilk çağlarından itibaren; uygarlık, askerlik, siyaset ve ticaret bakımından daima büyük Önem taşımış ve uluslararası, rekabetin odağı, çoğu zaman da çatışma alanı olmuştur. Bu önemli bölgenin başlıca su kaynakları ise Dicle ve Fırat nehirleridir. Dicle ve Fırat nehirleri Doğu Anadolu'dan doğan ve bu bölgenin tamamına yakınının suyunu toplayan, aynı zamanda akarsulunu oluşturan iki büyük su kaynağıdır. Bugünkü Türkiye topraklarından doğan bu sular sınırı aşarak Irak ve Suriye'yi de besler. Dicle Nehri 1900 km., Fırat Nehri 2935 km. uzunluğundadır. Dicle'nin 523 km'lik, Fırat'ın da 1170 km'lik bölümü Türkiye'dedir. Fırat, Suriye'den geçtikten sonra Irak topraklarında Dicle Nehri ile birleşerek Şattülrap adını alır ve 200 km. sonra Basra Körfezine dökülür.

Uygarlığın doğup geliştiği bölgelerden biri olan Anadolu ve Mezopotamya'da bulunan Dicle ve Fırat nehirleri, ilk çağlarda, M.Ö. 3000 yıllarında Sümerler'den başlayarak, bölge insanların su kaynağı ve ulaşım yolları olmuşlardır. Bu iki nehir, Mezopotamya'da büyük bir kanal şebekesiyle birbirine bağlanarak, daha geniş şekilde yararlanacak hale getirilmiştir. Bölgenin müslüman arapların hakimiyetine geçmesiyle birlikte, Abbasi İmparatorluğu (750-1258) döneminde Dicle ve Fırat nehirleri üzerindeki kanal şebekesinden yararlanılmıştır²⁸.

Fırat ve Dicle Nehirlerinden ilk çağlardan itibaren ticaret yönünden de yararlanılmıştır. Eski dönemlerde Asya ile Avrupa arasındaki ticaret. Baharat Yolu ve İpek Yolu olmak üzere iki ana yoldan yapılmıştır. İpek Yolu; Çin'den başlayarak. Orta Asya'yı geçip.. Hazar Denizi'nin kuzeyinden Azak ve Kırım limanlarına uzanıp Trabzon'da sona ermekteydi. Baharat Yolu ise, genelde Hindistan'dan başlayıp bir kolu Kızıldeniz'e, oradan Akdeniz limanlarına; diğer kolu da, Basra Körfezi'nin kuzeyinde-

28 Richard Hartmann. "Dicle" maddesi. İslam Ansiklopedisi, C.3., M.E.B. Yayını, İstanbul 1993. s.583; Hartmann, "Fırat maddesi, İslam Ansiklopedisi, C.4., M.E.B. Yayını, İstanbul 1993, s.625

ki Basra limanına oradan Şattularap'tan yukarı doğru çıkarak Bağdat'a ulaşırdı. Buradan ise ikiye ayrılırdı. Biri Dicle Nehrini izleyerek Musul'a ve Anadolu ile İran'a, diğeri Fırat Nehrini izleyerek Suriye limanlarına, yani Akdeniz'e veya Anadolu üzerinden İstanbul'a uzanırdı. "İpek Yolu" ve "Baharat Yolu"nun ulaştığı Karadeniz ve Akdeniz limanlarından da doğudan gelen mallar İtalyan denizcileri tarafından Avrupa'ya taşınırdı²⁹. Nitekim. Bizans İmparatorluğu'nun en parlak dönemi sayılan Justinian (527-565) zamanında, bu devletin Çin ile ticaret yaptığı ve Çin mallarının Basra Körfezi, Dicle ve Fırat nehirleri yoluyla İstanbul'a geldiği bilinmektedir³⁰.

Portekizlilerin Basra Körfezi'nde hakimiyet kurmaları Baharat Yolu'nun değişmesine s'ebeb olmuştur. Portekizliler, 1498 yılında Vasco de Gama'nın Ümit Burnu'nu dolaşarak Hint deniz yolunu keşfetmesinden hemen sonra, güçlü donanmalarıyla Hint Okyanusu'nda egemenlik kurmuşlar, Hint mallarının satışı ve ticaretini ele geçirmişlerdir³¹. Bu arada. Kızıldeniz'in ağzındaki Sokatra adasıyla, Basra Körfezi'nin girişindeki Hürmüz'ü işgal ederek, 1515 yılında Doğu mallarının Akdeniz'e taşındığı ticaret yollarının kapılarını Müslüman gemicilere kapatmışlardır³². Bunun ardından da Baharat Yolu'nun yönünü Akdeniz yerine. Güney Afrika'dan geçip Avrupa'ya ulaşacak şekilde değiştirmişlerdir³³. Bu da, Doğu Akdeniz'le birlikte Basra. Dicle ve Fırat yolu ve bunların bulunduğu bölgenin ticaret bakımından öneminin kaybolmasına ve büyük maddi zararlara uğramasına neden olmuştur.

Portekizlilerin Hint Okyanusu ve çevresinde egemenlik kurduğu tarihlerde, Osmanlı Devleti, 1516 yılında Mercidabık, 1517 yılında Rıdaniye zaferlerini kazanmış; Suriye, Mısır ve Hicaz'ı sınırları içerisine katarak. Doğu Akdeniz ile Kızıldeniz'e, İrakeyn seferi sonucunda da 1534 yılında Irak'a -dolayısıyla Basra Körfezinin kuzeyi ile batı kıyılarına- hakim olmuştur. Böylece Dicle ve Fırat nehirleri tamamen Osmanlı egemenliğine girmiş oldu.

29 Rıfat Uçarol, Tarihte: Dicle Fırat Nehirleri Basra Körfezi ve Çevresindeki Önemli Gelişmeler, Su sorunu. Türkiye ve Ortadoğu. Yay. haz. Sabahattin ŞEN, İstanbul 1993. s.363

30 A.A.Vashev. Bizans İmparatorluğu Tarihi, (Çev: A.Müfit MANSEL), Ankara 1943,s.206-207

31 Raimondo Luraghi. Sömürgecilik Tarihi, Çev: Halim İNAL, İstanbul 1975. s.142-143

32 Dainiel J.Boorstin. Keşifler ve Buluşlar. Çev.Fatoş Dilber, Ankara 1996 s.176.: İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi C.II. 4.b. ankar 1983. s. 391.

33 David Arnold, Coğrafi Keşifler Tarihi, Çev: Osman Bahadır, İstanbul 1995. s.74.

19. Yüzyılın başlarına kadar, pek fazla problem olmadan Osmanlı yönetiminde kalan Mezopotamya, bu yüzyılın ortalarına doğru özerk yapıya, Birinci Dünya Savaşı'nın ardından da İngiltere ve Fransa'nın "Manda Sistemi" dedikleri sömürge altına girdiler. 19. yüzyılın başında Sanayi Devrimini gerçekleştiren İngiltere, pazarlarını çoğaltmak ve sömürgelerinin temel taşı olan Hindistan'a giden güvenli ve karlı bir yol aramaya yöneldi. Bu da İngiltere'nin dikkatlerini Doğu Akdeniz'e çevirdi. Nitekim İngiltere 1830 yılından itibaren doğu yoluyla ilgili olarak bazı projeler üzerinde çalışmalara başladı. Bunlardan birincisi, Doğu Akdeniz-Fırat vadisi üzerinden Hindistan'a gitmek, ikincisi ise Süveyş Kanalı'nın açılmasını gerçekleştirmek idi³⁴. İngiltere ikinci projeyi yani Süveyş Kanalı'nı tercih etti. 1869 yılında kanalın açılmasıyla bölgeye yerleşmeye başlayan İngiltere, Hindistan yolunun güvenliği için Basra Körfezi ve Mezopotamya'ya hakim olmak için harekete geçti.

Osmanlı Devleti'nin 1877-1878 Rus Savaşı sonucu mağlup olmasından sonra -o zamana kadar Rusya'ya karşı Osmanlı'yı destekleyen- İngiltere, Şark meselesi adını verdikleri Osmanlı'yı parçalama sürecini hızlandırdı. 20. yüzyılın başında petrol'ün de önemini ortaya çıkmaya başlamasıyla Rusya ile Reval'de (1908) görüşerek anlaşan İngiltere, Orta Doğu'yu kendi payına almıştı. Nitekim Birinci Dünya Savaşı başladığı zaman. İngiltere ilk çıkarmasını Basra Körfezinden Şattülarap mevkiine yapmıştır. Savaş boyunca Arapları Türklere karşı örgütleyen İngilizler, Araplara -merkezi Şam olmak üzere- tek bir Arap devleti vaadtiler. Bu vesile ile Arapların Osmanlı'ya karşı savaşmasını sağlayan İngilizler, Türkler'in bölgeden tamamen çekilmesini sağladılar.

Birinci Dünya Savaşı sonunda toplanan Paris Barış Konferansı; galip devletler tarafından Milletler Cemiyeti (Cemiyet-i Akvam)'nin kurulmasını sağladı. Sözde Birinci Dünya Savaşı sonrası barışı sağlamak adına kurulmuş olan Milletler Cemiyeti, Orta Doğu'nun Arap ülkelerini, sömürgeciliğin bir başka modeli olan manda sistemi ile İngiltere ve Fransa'ya bırakarak, galip devletlerin menfaatlerini uygulamak adına oluşturulduğunu kanıtlamıştır.

Birinci Dünya Savaşı ile birlikte parçalanan Osmanlı Devleti coğrafyasından yirminin üzerinde devlet ortaya çıktı. Galip devletlerin

34 Uçarol, a.g.m. s.370-371

amaç ve menfaatleri doğrultusunda ayrı devletler şeklinde sınırlan çizilen Arap toplulukları, iki dünya savaşı arasında İngilizlerin ve Fransızların himayeleri altında kaldıktan sonra, İkinci Dünya Savaşı'nın bitiminde bağımsızlıklarına askeri anlamda kavuştular. Bir başka deyişle İngiltere ve Fransa isteksizce, mandaları altında bulundurdıkları ülkelere bağımsızlık vererek bölgeden çekildiler. Fakat, bölgeyle geleneksel olarak ilgilenen büyük devletler geri çekilirken, yerini başkaları alıyordu. Savaş sonucu dünya düzenini belirleyecek olan Amerika Birleşik Devletleri ve Sovyetler Birliği, Orta Doğu bölgesiyle ilgilenmeye başladılar. Bu ilginin siyasal ve iktisadi boyutları vardı. Siyasal düzeyde, iki süper güç dünyanın diğer bölgelerinde olduğu gibi, bu bölgede de bir rekabete tutuşmuşlardı. İktisadi açıdan bakıldığında bölgenin zengin petrol rezervleri dikkati çekiyordu. Bu petrol rezervlerinden bölgeyi kontrol altında tutarak faydalanma, iki süper gücün 1990 yılına kadar önemli mücadelelerinden birini oluşturuyordu.

Orta Doğu'da, Osmanlı Devletinden ayrılan topraklarda -yapay olarak İngiliz ve Fransızların menfaatlerine uygun olarak- kurulan Arap Devletleri arasında doğal bir denge mevcut değildir³⁵. Mesela bölgenin Güneydoğusunda yer almış olan Suudi Arabistan'ın 12 milyon nüfusuna ve kişi başına 7.500 Dolar'a ulaşan gelirin ve geniş petrol kaynaklarına karşılık, batıda 50 milyon nüfusu ve kişi başına düşen 1.100 Dolar milli gelire sahip Mısır yer almaktadır. Suudi Arabistan'ın güneyinde yer alan ve son zamanlarda birleşerek tek devlet haline gelen Yemen ise, doğal kaynak ve zenginliklerden yoksun, her bakımdan geri bir toplum manzarası arz etmektedir. Buna karşılık petrol bölgesi olarak kabul edilen ve zengin kaynaklara sahip bulunan Körfezde ise, ülkeler küçük ve bağımsız şeyhliklere ayrılmış bulunmaktadır. Bunlardan Katar ve Kuveyt'te kişi başına düşen milli gelir 16.500 Dolar'dır. Kuzey'de bulunan Irak; zengin petrol kaynaklarına sahip olmalarına rağmen, Suriye, Lübnan ve Ürdün'de milli gelir oldukça düşüktür. Orta Doğu'daki Arap devletleri arasındaki bu doğal, jeopolitik ve ekonomik farklılıklar bu toplumlar arasında şiddetli uyumsuzluklara ve uyuşmazlıklara sebep olmaktadır.

Böylece 19.yüzyılın başlarında (1815 Viyana Kongresi) Doğu sorunu olarak ortaya atılan- meselenin, Batı'nın büyük devletleri tarafından çözümlenmesi olayı, petrolün öneminin ortaya çıkışı ile birlikte, Türkleri

35 İter Turan. Su Sorunu, Türkiye ve ortadoğu. Yay: haz. Sebahattin Şen. İstanbul 1993. s.9

petrol kaynaklarından uzaklaştırıp, Osmanlı'nın Orta Doğu Coğrafyasında kendilerine güdümlü -iki dünya savaşı arasında inanda sistemi ile, daha sonra da yöneten üst tabaka aracılığıyla bağlı- yeni devletler oluşturdular. Bu şekilde Orta Doğu petrollerini uzun süre egemenlikleri altında tuttular. Bu vesile ile pertole sahip güçlü bir Türkiye'nin oluşmasını da engellediler. Şimdilerde ise, Orta Doğu'da suyun öneminin ciddi bir şekilde ortaya çıkmasıyla, Dicle ve Fırat havzasına hakim tampon bir Kürt devleti kurulmasını sağlayarak, 20.yüzyılın başında petrol silahını Türklerin elinden aldıkları gibi, su silahını da almayı hedeflemektedirler.

Emperyalist güçlere göre, Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanması henüz tamamlanmamıştır. Türkiye topraklarında iki devletin daha kurulması istenmektedir. Sevr Antlaşması, Doğu Anadolu'da Ermenistan, Güneydoğu Anadolu'da ise, Kürdistan adı ile iki devletin kurulmasını öngörmekte idi. Osmanlı Hükümeti'nin imzaladığı bu antlaşmayı, Türk milleti, kanını canını ortaya koyarak uygulamamıştır. Kurtuluş Savaşı ile devre dışı bırakılan Sevr. yeniden Türkiye'nin Önüne çıkarılmaktadır. Türkiye'nin kalkınarak bölgesel bir güç olması engellenmeye çalışılmakta ve bölünmek istenmektedir. Eğer Türkiye bölünürse o zaman emperyalist güçler çok daha kolay biçimde Orta Doğu bölgesinde etkin olacaklar ve petrol ile beraber suyun paylaşımını da istedikleri gibi gerçekleştireceklerdir.

Türkiye, üzerindeki Ermenistan ve Kürdistan senaryolarını bilmesine rağmen. Batılı devletlerle daha iyi ilişkiler içinde olmuştur. Buna mukabil, Irak'ın Kuveyt'i işgaline kadar, Türkiye Orta Doğu siyasal sorunlarının dışında kalmaya özen göstermiştir.

Sonuç olarak, Türkiye'nin bölgeyle ilişkilerinin tarihi seyri incelendiği zaman, su paylaşımı ya da kullanımının önemli bir konu oluşturmadığı görülmektedir. Su paylaşımı son yıllarda gündeme gelmiş bir konudur. Üstelik konuyu gündeme getiren Türkiye değil, ilgili bölge ülkeleridir. Bölge ülkelerinin konuyla ilgilenerek gündeme getirmesini anlamak çok zor olmamaktadır³⁶. Batılı devletlerin PKK terörüne verdikleri destekle beraber, Güneydoğu'ya yönelik insan hakları kampan-

36 Turan, a.g.e.. s. 13

yalan, kültürel haklar ve özerklik isteklerini artırmaları, Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP)'nin kazançlarını Türkiye'ye bırakmamak içindir. Otuz yıl süreyle engelleyemedikleri GAP projesi, faaliyete geçmeye başlayınca, nimetlerini Türkiye'ye bırakmak istemeyen güçlerin. Güneydoğu sorununu bu kadar büyütmelemlerinin ve sürekli gündemde tutmalarının arkasında, su silahını Türkiye'ye bırakmamak politikası yatmaktadır.

SINIR AŞAN SULARIN HUKUKİ BOYUTLARI

Bugünkü uluslararası hukuk düzeninde, devletlerin egemenliği ve eşitliği temel ilkeyi oluşturuyor. Bu çerçevede devletler kendi aralarında kendilerini bağlayıcı kuralları birlikte ortaya koyma yoluna gidiyorlar ve antlaşma yapmak suretiyle, oluşturdukları teamül hukukuna dayanarak -ya da hukuk genel ilkelerini meydana getirerek- bağlayıcı kurallarını oluşturuyorlar³⁷. Bu kurallara göre, uygulamada nehirler, içinde aktıkları ülkenin bir parçası kabul olunurlar. Böylece eğer bir nehir, kaynağından ağzına, yani denize kavuştuğu noktaya kadar tek bir ülkenin toprakları ve sınırları içinde akıyorsa, bu nehir o ülkenin egemenlik sınırları içindedir. Uluslararası hukuk kuralları ilkelerine göre bu tür nehirlere milli nehirler adı verilir³⁸. Farklı devletlerin sahip oldukları toprakları birbirlerinden ayıran sınırın teşkil eden nehirlere de sınır oluşturan nehir denir. Sınır oluşturan nehirler topraklarını ayırdıkları devletlerin ülkelerinin bir parçası kabul olunurlar. Bu tür nehirlerde ayırım çizgisi ya nehrin tam ortasından ya da nehrin ulaşımına imkan verdiği durumlarda, ulaşım yapılabilen bölümünün ortasından geçer³⁹. Nitekim Türk-Yunan sınırını Meriç Nehri yatağının orta çizgisi belirler. Aynı şekilde Yunanistan-Bulgaristan Meriç Nehri sınır kısmı da böyledir. Bu durumu da o devletler arasında yapılan antlaşmalar tesbit eder. Bazı çok uluslu nehirler vardır ki, bunlar üzerinde açık denizlerden başlamak üzere deniz ulaşımı yapmak imkanı mevcuttur. Bu nehirler, içinden geçtikleri ülkelerin bir parçası sayılmakla beraber, uluslararası nehirler adını alırlar⁴⁰. Nehirler konusunda bir diğer mevcut durum

37 Pazarıcı, a.g.m., s.46

38 Hüseyin Pazarıcı. Uluslararası Hukuk Dersleri II.Kitap, Ankara 1990, s.256; Rauf Versan. Güneydoğu Anadolu Projesi ve Hukuk Açısından Türk-Arap İlişkileri. Su sorunu, Türkiye ve Orta Doğu, Yay.haz: Sabahattin Şen, İstanbul 1993. s.441-442

39 Pazarıcı, a.g.e., s.248

40 Versan, a.g.m. s.442

ise, daha Önce de belirttiğimiz gibi bir devletin ülkesinden doğup, bir ya da birden çok devletin topraklarından geçtikten sonra denize dökülen sınır aşan nehirlerin durumudur. Bu nehirler üzerindeki egemenlik hakkı ise, uluslararası hukukta yerini henüz almış değildir.

Uluslararası hukuk çerçevesinde antlaşma düzeyinde uluslararası ya da sınır aşan nehirler konusunda evrensel düzeyde tüm devletleri bağlayan bir hukuk kuralı yoktur⁴¹. Devletler arasında, kendi aralarında nehirlerin durumuna göre ikili ya da bölgesel diyeceğimiz antlaşmalar vardır. Bu antlaşmalarda sadece ilgili devletleri bağlıyor. Onların dışında bir bağlayıcılıkları mevcut değildir. İkili veyahut bölgesel antlaşmalardan da, bugün için uluslararası teamül hukuku oluşturabilecek düzeyde, kural koyabilmek de son derece zor bir olay gözükmektedir⁴².

Bütün bu veriler çerçevesinde uluslararası hukukta bugünkü durumu itibariyle baktığımızda, teamül kuralı düzeyinde oluştuğunu söyleyebileceğimize-belki de - en temel kural, suya kıyıdaş olan devletlerin, ülkeleri üzerindeki egemenlik haklarına bağlı olarak bir sudan yararlanma hakkı bulunduğuudur. Bu teamül kuralı bilincine ulaşılmadan, önceki gelişmeleri incelediğimiz zaman, mutlak egemenlik denilen ve her devletin kendi ülkesinde bulunan uluslararası nitelikli sular üzerinde istediğini yapabileceği sonucuna varan bir Harmon doktrininden söz ediliyordu⁴³. Zaman içinde, devletlerin birlikte yaşama bilinçleri arttıkça, bu çerçevede bir devletin kendi ülkesindeki suyu istediği gibi - gerektiğinde ötekine bırakmamak üzere- değerlendirilmesinin yanlış olduğu kanaatine varılmış ve sonuç itibariyle kıyıdaş devletlerin her birinin yararlanma hakkı olduğu ilkesi kabul edilmiştir. Buna rağmen konu. uluslararası hukuk kuralı olarak gerçekleşmemiştir⁴⁴.

41 Pazarıcı, a.g.m. s.46, Öztürk, a.g.m.. s.39

42 Pazarıcı, a.g.m. s.46

43 Pazarıcı, a.g.m. s.47. Versan. a.g.m., s.443

44 Su konusu üzerinde Birleşmiş Milletler Uluslararası Hukuk Komisyonu n son 1991 yılında geçici bir Laskak hazırlamıştır. Ancak bu taslağın halen bir çok mahzurlu Larklan vardır. Örneğin; taslakta "Yeraltı yerüstü suları sistemi" demiyor ki. bir ülkenin yeraltı suları kendi egemenlik hakları içindedir. Diğer taraftan sınır aşan sular da uluslararası su statüsüne alınıyor. Bu da ilgili devletlerin egemenlik haklarına saldırdır. (Bkz. Pazarıcı, a.g.m. s.47-48)

Birleşmiş Milletler Uluslararası Hukuk Komisyonu'nun 1991 yılında yaptığı çalışma sonunda hazırlanan taslakta, uluslararası su⁴⁵ "Çeşitli devletlerde bölümleri bulunan "su" şeklinde tanımlanmaya çalışılıyor⁴⁶ ki, bu tür nehirlerin hepsi, uluslararası nehir statüsüne girmez. Zira, sınır oluşturan nehirler olduğu gibi, uluslararası alana kapalı, bir ya da birden fazla devlet arasında akıntısı bulunan, sınır aşan sular da mevcuttur. Sınır oluşturan sulardan, uluslararası hukuk gereği her devlet kendi ülkesinde bulunan sular üzerinde egemenlik hakkına dayanarak yararlanma hakkına sahiptir. Sınır aşan sular konusunda ise, devlet kendi ülkesi üzerindeki kısmından takdirine göre kullanma hakkına sahiptir. Bu durumda, uluslararası Hukuk Komisyonu'nun taslak olarak hazırladığı uluslararası su kavramını, uluslararası nehirler, sınır oluşturan nehirler ve sınır aşan nehirler olarak ayrı ayrı açıklaması ve ona göre kurallar oluşturmaları gerekmektedir.

Uluslararası hukukta, uluslararası nehirler, sınır oluşturan nehirler ve sınır aşan nehirler konusunda bağlayıcı hüküm bulunmamakla birlikte, halihazırdaki durum söz konusudur. Bu tür sulardan, devletler kullanım hakkı çerçevesinde yararlanmaktadır. Yani nehre kıyıdaş olan ve birinden doğup diğerinden geçen sulardan, devletler kullanım hakkına sahip olarak yararlanabilmektedir. Bu aşamada uluslararası hukukun-bir hakem niteliğinde-bu kullanımın nasıl yapılacağına ilişkin belirlemiş olduğu geçici maddeler taslağına baktığımızda, "hakça, makul ve optimal"⁴⁷ Ölçülerde bir kullanıma izin verdiği değerlendirilmesi görülmüyor.

Bu belgelerde "Hakça, makul ve optimal kullanımı değerlendirebilmek için,

1. Bölgenin coğrafi, hidrografik, hidrojik, ekolojik ve iklimsel koşullar göz önünde tutulur;
2. Kıyıdaş devletin ekonomik ve toplumsal ihtiyaçları göz önünde tutulur;
3. Kıyıdaş devletin birindeki su kullanımının ötekisindeki etkileri göz önünde tutulur;

45 "Uluslararası su" kavramı anlam olarak, kastettiğimiz manayı vermemektedir. Uluslararası nehirler yada uluslararası akarsular kavramı daha doğru olur görüşümdedir.

46 Pazarıcı a.g.m., s.48

47Taslağın 5. maddesi (Bkz. Akmandor, a.g.m.. s. 40)

4. Kıyıdaş devletlerin, halen bu suları kullanım durumlarına bakılır ve istikbaldeki projelerine bakılır;

5. Kıyıdaş devletlerin bu suları korumaya yönelik ne gibi Önlemler aldıkları ve özellikle bu sulan kullanımındaki israf durumlarının ne olacağı, yani ekonomik mi yoksa israfa giden bir kullanım için mi bu suları istiyorlar şeklindeki ögelere de bakılır.

6. Kıyıdaş devletlerin su ihtiyaçlarını- eğer başka sulardan - o su sisteminin dışında kalan kaynaklardan karşılayabilme imkanları varsa onlara da bakılır⁴⁸ deniliyor.

Uluslararası Hukuk Komisyonu'nun su ile ilgili bir başka kurallaştırma konusu da, suyu kullanan devletle kaynağa sahip devlet arasındaki yükümlülükle ilgilidir. Bir devlet, diğer devlet ya da devletlerle yaptığı antlaşmalar çerçevesindeki ölçütlere göre suyu kullanırken, suyu kullanan diğer devlete zarar vermemesi yükümlülüğünü taşımalıdır. Ancak bu yükümlülüklerin neler olabileceği ise, henüz belirlenmiş değildir. Bununla ilgili olarak da uluslararası hukuk da yerleşmiş kurallar bulunmadığı, bu kuralların her olayda şartlara göre beürlenebileceği görüşü ortaya çıkmaktadır.

Bunun dışında uluslararası hukukta gündeme getirilen bir başka sorun; sınır aşan sudan önceden yararlanmış bulunan devlet ya da devletler, kazanılmış hak iddiasında bulunabilirler mi konusudur. Eğer suyu aşağıda kullanan bir devlet kazanılmış hak iddiasında bulunur ve de bu uluslararası hukuk tarafından kabul görürse, o zaman suyun kaynağına sahip devlet cezalandırılmış olur. Sınır aşan başka nehirler konusunda kazanılmış haklar prensibinden biraz değişik bir şekilde kadim haklardan bahseden devletler de vardır. Bu prensipten özellikle bahseden devlet Irak'tır. Irak, Dicle ve Fırat havzasının Mezopotamya olması döneminden beri bu sulardan hep bu ülkenin yararlandığı ve kadim hakları olduğu şeklinde değerlendirmeler yapıyor. Bu değerlendirmelerin ardında, Dicle ve Fırat sularından istedikleri kadar faydalanmak ve bunu da bir uluslararası hukuk kuralı haline getirmek yatmaktadır. Fakat unutulmamalıdır ki, uluslararası hukukta böyle kazanılmış haklar veya kadim haklar şeklinde bir kural olmadığı gibi. Uluslararası Hukuk Komisyonu'nun eğilimleri çerçevesinde böyle bir hakkın kabul görmeyeceği açıktır⁴⁹. Zira ABD Anayasası su hakkını bir çeşit mülkiyet

48 Pazara, a.g.m.. s. 49

49 Pazara, a.g.m.. s. 49

hakkı saydığı için hiçbir devlet hak sahibi birisinden toplum adına bu hakkı bir tazminat ödemeksizin alamayacağını hükme bağlamıştır⁵⁰. Yine buna paralel olarak uluslararası hukuk suyun akış yönünü izleyerek "menba", "ara havza" ve "mensap" ülkeleri zincirinde ilk halkaya bir tür mal sahipliği hakkı tanımıştır⁵¹.

Bunlara ilaveten, son yıllarda ortaya çıkan, bir başka eğilim, devletlerin aynı nehir suyunu kullanmaları durumunda, aralarında görüşmeler yapmaları, eğer üzerinde bir faaliyette bulunacaklarsa birbirlerini haberdar etmeleri şeklinde bir yükümlülükten söz ediliyor. Uluslararası Hukuk Komisyonu taslağında "devletlerin eğer kayda değer bir zarar vermesi söz konusu olacak faaliyetleri varsa, o zaman bu faaliyetlere girişmeden önce, aşağı kıyıdaş devletleri haberdar etmesi, onun itirazı olmazsa çalışmalara başlayabilmesi, itirazı durumunda görüşmelere gidilmesi, anlaşamadıkları takdirde ancak belirli bir süre sonra yukarı kıyıdaşı ülkenin çalışmalarına başlayabileceği"⁵²ni belirtilmektedir. Ancak bu hükümler birçok devlet tarafından eleştiriliyor, reddediliyor ve bunun bağlayıcı bir hukuk kuralı şekline dönüşmemesi gerektiği üzerinde ısrar ediyor. Devletler genelde bir işbirliği anlayışını reddetmiyorlar ama yukarı kıyıdaş devlet için bunun bir haber verme zorunluluğu şeklini alması, karşı taraf itiraz ederse çalışmalarını yapamaması, aşağı kıyıdaş devleti, kaynak ülkenin yapacağı çalışmaları denetleyip izin verip vermemek gibi bir güç odağı durumuna sokuyor⁵³.

Sınır aşan sularla ilgili olarak Birleşmiş Milletler Uluslararası Hukuk Komisyonu'nun hazırladığı taslak geçici bir nitelik taşımaktadır. Bu taslak tekrar tekrar görüşülecek, düzeltilecek, devletlerin bu konudaki görüş ve eleştirileri alınacak, daha sonra devletlerin imzasına açılacak; devletler bunu uygun görürlerse -Birleşmiş Milletler de kabul ettikten sonra- bir diplomatik konferansa götürülecek, o diplomatik konferansta tekrar tartışılacak ve ondan sonra kabul edilirse, evrensel düzeyde geçerliliği olacak bir antlaşma çıkmış olacaktır. Birleşmiş Milletler Uluslararası Hukuk Komisyonu, sınır aşan sularla ilgili taslak metni, devlet-

50 Müftüoğlu, a.g.m., Zaman Gazetesi 6 Kasım 1994

51 Doğu Ergil. Orta Doğu'da Su Savaşları mı? Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, C: XLV, No: 1-4. Ocak-Aralık 1990. s.65-66

52 Pazarıcı, a.g.m. s.49

53 Pazarıcı, a.g.m. s.50

lerin görüşüne başvurulmak üzere 1996 yılı sonlarında Genel Kurul'a sunacaktır. Bu taslak metinde sınır aşan suların uluslararası su konumuna getirilmesi yönünde "eğilimler vardır. Oysa, sınır aşan sular uluslararası su değil, menba ve mensab ülkelerin akarsuya verdikleri kaynak ölçüsünde yararlandıkları sulardır. Diğer ülkelerin bu sularla ilişkileri olamaz. Bu nedenle Türkiye ve benzer ülkeler işbirliği yaparak sınır aşan suların uluslararası su konumuna getirilmesini engellemelidir.

Türkiye'nin sınır aşan suları Fırat ve Dicle'nin endüstriyel ve tarımsal amaçlı kullanımını kapsayan hukuki boyutlarına bakacak olursak, bugün için bu konuyu düzenleyen evrensel düzeyde bir belge ya da antlaşma bulunmadığını yukarıda açıkladık. Ancak, teamülî düzeyde kıyıdaş devletlerin ülkeleri üzerindeki egemenlik haklarına bağlı olarak, nehir sularından yararlanma hakları vardır. Fırat ve Dicle, sınır aşan sular olduğu için Türkiye, Irak ve Suriye kendi ülkelerinde bulunan sular üzerinde egemenlik hakkına dayanarak bu nehirlerin sularından yararlanırlar. Uluslararası hukuk, sınır aşan sulara kullanma hakkını tanıdıktan sonra, kullanma hakkının devletin ülkesinden geçen suyun kullanmasıyla ilgili olduğunu da kabul ediyor. Dolayısıyla kullanma hakkı matematiksel bölüşüm şeklindeki bir paylaşımı içermiyor⁵⁴. Fırat ve Dicle, Türkiye, Suriye ve Irak arasında paylaşılabilir bölüşülün ya da bölge devletlerinin genel su sorununu halletmek için Türkiye Suriye'ye daha fazla su versin gibi bir anlayış kabul edilemez. Ancak bu devletlerle yapılan antlaşmalar aracılığı ile meselenin çözüm yolları aranabilir.

Fırat ve Dicle sularına ilişkin olarak Türkiye'nin antlaşmalarla belirlenmiş sorumluluğunun ilki ve genel olanı. Lozan Barış Antlaşmasınının 109. maddesidir. Bu maddede, ilgili devletlerin su düzenini karşılıklı çıkarları ve kazanılmış hakları da dikkate almak suretiyle yapacakları antlaşmalarla düzenleyecekleri öngörülmektedir⁵⁵. Bu arada Lozan'dan önce Türkiyeyle, Suriye adına Fransızların imzalamış olduğu 20 Ekim 1921 Ankara Antlaşmasınının 12. maddesinde "Kuveik suyu Halep ile kuzeyinde kalan Türk bölgesi arasında hakkaniyete uygun bir şekilde paylaşılacak, Halep şehri ihtiyacını karşılamak üzere Fırat'tan da su alabilecektir"⁵⁶, denilmektedir. Daha sonra Irak ile Ankara'da 29

54 T.C.Dışişleri Bakanlığı, Bölgesel ve Sınır Aşan Sular Dairesi. "Orta Doğu Su Sorunu", Ankara 1994. s.26-27

55 İsmail Soysal. Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları. C:1, 2.baskı. Ankara 1989. s. 129

56 Düstur. III.Terüp, C.2. s. 152, Soysal a.g.e.. s.52

Mart 1964 tarihinde imzalanan Dostluk ve İyi Komşuluk Antlaşmasına⁵⁷ Ek.1 Numaralı Protokolü (Dicle, Fırat ve Kolları Sularının Düzene Konması Protokolü) 'nün 5. maddesinde, Türkiye'nin bu yollar üzerindeki korunma araçlarına dair tasarılarını, olabildiğince her ülke yararına uygun kılmak amacıyla Irak'a haber vermeyi kabul ettiği Öngörülmektedir⁵⁸.

Sınır aşan Dicle ve Fırat sularının konu edildiği ve somut hükümlerin yer aldığı bir diğer antlaşma ise, 17 Temmuz 1987 tarihinde Türkiye ile Suriye arasında Şam'da imzalanan Ekonomik İşbirliği Protokolüdür. Ekonomik İşbirliği Protokolü'nün 6.maddesi ile, Türkiye; Fırat sularının üç ülke (Türkiye, Irak ve Suriye) arasında kesin bir düzenlemeye kavuşturuncaya kadar, Atatürk Barajı rezervuarının doldurulması sırasında, yıllık ortalama olarak 500 m³/sn su bırakmayı taahhüt etmiştir⁵⁹. Türkiye ile Suriye arasında ikili olarak imzalanmış bulunan bu protokol sonrasında; 1989 yılında Suriye ile Irak arasında ayn bir protokol imzalanmış ve Türkiye'den gelecek suyun yüzde 42'si Suriye'nin, yüzde 58'i de Irak'ın kullanımına tahsis edilmiştir⁶⁰. Böylece Fırat sularının üç ülke arasında paylaşımının, dolaylı da olsa, bir esasa kavuşturulmuş olduğu söylenebilir. Ancak söz konusu protokollere, aynı zamanda üç ülkenin taraf olmaması ve Suriye ile Türkiye arasında varılan mutabakatın geçici olması nedeniyle, sınır aşan suların ilgili devletlerarası hukuki boyuttaki sorunlarının devam ettiği aşikardır. Türkiye bu antlaşmalara uymaktadır. Ancak Suriye ve Irak, yeni antlaşmalarla daha fazla su talebinde bulunmakta ve Dicle ve Fırat'ın uluslararası su kapsamına alınmasını istemektedir⁶¹. Hatta Suriye Başbakanı Dicle ve Fırat'tan uluslararası nehirler diye bahsetmektedir⁶². Uluslararası hukuk hiçbir devleti, kendi çıkarlarını zarara sokacak bir işlem veya eyleme zorlayamaz. Böyle bir taleple de karşılaşarsa, bu talebi yerine getirme yükümlülüğü yoktur.

57 Türkiye-Irak Dostluk ve İyi Komşuluk Antlaşması 29 Mart 1946'da imzalanmıştır, Antlaşma'nın metni için Bkz.Resmi Gazete 12.9.1947, sayı:6705

58 Hudut Mevzuatı El Kitabı, Ankara 1983. ss.241-245.

59 TBMM'de kabulünden sonra Resmi Gazete'de yayınlanmıştır. Bkz. Resmi Gazete'de yayınlanmıştır. Bkz. Resmi Gazete 10 Aralık 1987 Sayı: 19660

60 Gün Kut, Orta Doğu Su Sorunu: Çözüm Önerileri, Su Sorunu. Orta Doğu ve Türkiye, Yay.-haz: Sabahattin Şen. İstanbul 1993. s.476

61 Suriye Başbakanı Mahmut El Zoubî. Milliyet Gazetesi 20 Ocak 1993. Nur Batur'un röportajı

62 Bkz.Rafî Okuyan'ın, 5 Eylül 1992'de Suriye'nin Sulama Bakanlığı Müsteşarı Mecid Davud ile Ayna Dergisi adına yaptığı röportaj. Ayna Dergisi Güz 1993.

TÜRKİYE'NİN SINIR AŞAN SULARININ SİYASAL BOYUTLARI VE DOĞURDUĞU SORUNLAR

Sınır aşan sular konusunda Türkiye, Suriye ve Irak arasındaki anlaşmazlıklar yakın zamana dayanmaktadır. Bu üç ülke arasındaki su sorununda görüşmeler ve bu husustaki rahatsızlıklar 1970'li yıllardan itibaren ön plâna çıkmaya başladı. Türkiye'nin Fırat Nehri üzerinde Keban Barajını, aynı nehir üzerinde Suriye'nin de El Tawra Barajı'nı yapması bu ülkeler arasında sürtüşmeyi arttırmıştır⁶³. 1977 sonlarından itibaren Türkiye, Karakaya Barajı'nın dolması için bu nehir sularının bir kısmını tutarken, Irak ve Suriye buna karşı çıkmışlardır. Bu iki ülkenin bugünkü dünya şartlarına ters düşen ve pek de mütavazi olmayan alışkanlık ve hedefleri bulunmaktadır. Suriye'nin "Büyük Suriye" projesi vardır. Bu, Hatay'dan başka Toroslann güneyini (Hilal-i Münbid), Kıbrıs'a kadar uzanan sahayı içine alan bir projedir. Suriye bu projeyi gerçekleştirmek ve Orta Doğu'nun liderliğine oynamak istemektedir⁶⁴. Irak da aynı şekilde Orta Doğu'nun hakimi olmak istediğini, son Kuveyt saldırısı ile açıkça ortaya koymuştur. Ancak, bu ülkelerin bütün bu hedeflerine rağmen Batılı güçlerin etki alanından çıktıkları da söylenemez.

Türkiye 1976 yılında Karakaya Barajı'nın yapımına başlamasıyla kısa sürede kendini bir ucu Beka ve Filistin kamplarına uzanan bir terör ve anarşi ortamında buldu. Bu sebeple ekonomisi kriz içine giren Türkiye, Karakaya Barajını kısa sürede bitiremedi. Ama Suriye, aynı yıl temelini attığı Tabka Barajını, dört yılda tamamladı. Türkiye ise, ancak 1984'ten sonra ekonomisini düzelterek 1987'de Karakaya Barajı'nı, 1992'de de Atatürk Barajını tamamlayabilmiştir. Ne varki, gözden kaçmayan önemli gelişmeler vardır. Bu gelişmeler, Karakaya Barajı'nın yapımına başlandığı yıllarda Ermeni Asala terör örgütünün Suriye tarafından desteklenerek Türkiye'ye yönelmesi ve 1984'ten sonra da PKK terörünün yine Suriye merkezli olarak Türkiye'ye yönelmiş olmasıdır. Suriye, Türkiye ile terörü desteklemeyeceği yönünde yaptığı antlaşmalara rağmen PKK terör örgütünü desteklemeye hala devam etmektedir.

63 Hasan Koni., Su Sorununun Siyasal Boyutları. Yeni Forum Dergisi, İyül 1994, s.53.

64 Kamran İnan, Dış Politika. 2.b. İstanbul 1994. s.13

Güneydoğu Anadolu Projesinin 1984 yılında yapımına hız verilmesi ile birlikte PKK terörünün tırmandırılması, projenin engellenmesine yöneliktir. Çünkü GAP projesi Türkiye'nin kalkınmasını sağlayacak hayati bir projedir. Bu proje, Güneydoğu Anadolu Bölgesindeki altı ili (Gaziantep, Şanlıurfa, Mardin, Adıyaman ve Siirt) kapsayan 73.863. km² lik bir alanda, Fırat ve Dicle'nin suları ile kollan üzerinde 22 baraj ve 19 hidroelektrik santralinin yapımı, 1.6 milyon hektar arazinin sulanması ve her yıl 27 milyar kilovat/saat elektrik üretimi hedefleyen bir projedir⁶⁵. GAP projesi tamamen bittiğinde 32 milyar dolara malolacak ve Türkiye elektrik ihtiyacının % 25'i buradan karşılanacaktır⁶⁶.

GAP projesi, kendi tarımsal ve enerji projelerine zarar vereceği korkusu duyan Suriye ve Irak'ta büyük bir endişeye neden olmuştur, Atatürk Barajı'nın yapımı Arap basınında geniş bir şekilde bir savaş sebebi olarak tanımlanmıştır⁶⁷. Suriye ve Irak projenin finansmanına katkıda bulunacak olan uluslararası kuruluşlar nezdinde girişimde bulunarak, projeye desteği engellemişlerdir. Türkiye buna rağmen projeyi kendi imkanları ile bitirme aşamasına gelmiştir. GAP herşeyden önce, fakirleşmiş olan Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ni geliştirecek bir projedir. Projenin amacı ihracat için tarım ve endüstriyel tarım üretimini geliştirmek ve bölge nüfusunun hayat standartlarını yükseltmektir.

Suriye ve Irak, GAP'm, özellikle de GAP'la ilgili sulama projelerinin uygulamaya konmasıyla Türkiye'den bu ülkelere geçecek Fırat sularının zamanla önemli bir kısıtlamaya uğrayacağından endişe etmektedirler. Bu nedenle de Türkiye ile uzun vadeli bir su paylaşım anlaşması yapmak istemektedirler⁶⁸. Türkiye, Irak ve Suriye'nin sınır aşan sular konusundaki "suların paylaşımı" tezlerini kabul etmemekte ve sorunun bir paylaşım değil, kullanım sorunu olduğunu ve belirli miktarda suyun kendilerine tahsis edilebileceğini kabul etmektedir. Bunun için Türkiye, Fırat ve Dicle havzalarının ülkelerin tüm su kaynaklarıyla birlikte ele alınması ve su kullanımını optimal düzeye çıkaracak metodların uygulanmasıyla birlikte, "makul hakça ve optimal" bir kullanım ölçütüne dayalı bir çözüm öngörmektedir⁶⁹. Suriye ve Irak ise, halihazırdaki durumu bir politik pazarlık konusu yapmak suretiyle⁷⁰, hem 500 m³/sn'lik

65 Mehmet Tomanbay. "Güneydoğu Anadolu Projesi: Fırat Sularının Komşu Ülkeler ile Ortak Kullanımda Etkili Olacak Faktörler". Dış Politika Bülteni, C.IV, Sayı:!, Sonbahar 1992. S.91. GAP Acentası 1995

66 Beschorner. a.g.m.. ss.24-27

67 Beschorner. a.g.m., s.24

68 Şükrü Elekdag. İki Buçuk Savaş Stratejisi. 27 Kasım 1994 Milliyet Gazetesi

69 Pazarıcı, a.g.m.. s.50

70 Koni. a.g.m.. s.54

suyun miktarını yükseltmek, hem de Türkiye'nin yükseltilecek miktardaki suyu sürekli olarak verme yükümlülüğü altına girmesini istemektedirler.

Türkiye ile Suriye ve Irak arasındaki sorun su yetmezliğinden çok, siyasi ilişkilerde karşılıklı güvenin kurulamamış olmasıdır. Güvensizlik kısmen jeopolitik yapıdan, kısmen iktisadi nedenlerden, kısmen de Suriye ve Irak rejimlerinin niteliğinden kaynaklanmaktadır⁷¹. Bir başka ifade ile Suriye ve Irak'ın Türkiye ile olan ilişkilerinin dostane düzeyde olmamasının tek sebebi su değildir. Türkiye Suriye'ye 1987 yılında taahhüt ettiği 500 m³/sn. su akışını aksatmadan sürdürmektedir. Esas mesele, Şam'ın, Batı Dünyası tarafından İsrail ile kapsamlı bir barış antlaşması için zorlanması ve bunun sonucu olarak Suriye barışa doğru adım attıkça. Hafız Esad rejiminin Türkiye ile ilişkilerinin gerginleşmesidir. Gerginliğin devam etmesinin güncel olduğu kadar tarihi geçmişi de vardır. Suriye yönetimi eskiden beri ülkesindeki rejim muhaliflerine Türkiye'nin destek verdiğine inanır. Ayrıca Suriye yönetimi Hatay'ı kendi haritasında gösterip Türkiye'ye karşı düşmanca bir kamuoyu oluşturarak iktidarda kalmaya çalışmaktadır. Türkiye'nin Irak ile sınır aşan su ilişkileri, Suriye'yle olan ilişkileri kadar problemlidir. Ancak bunun dışında özellikle 1990 Körfez Savaşında Türkiye'nin ABD'nin yanında yer alması ile ilişkiler hemen her konuda gergin bir hale gelmiştir.

Suriye yönetimi, sınır aşan Fırat Nehri konusunda, Türkiye'den 500 m³/sn'nin üzerinde su isterken. Asi Nehri'nin gündeme getirilmesine hiç yanaşmamaktadır. Lübnan topraklarından doğan Asi Nehri Suriye'yi geçtikten sonra Türkiye topraklarına girmekte ve dökülmektedir. Uzunluğu 248 km'dir. Bunun 40 km'si Lübnan, 120 km'si Suriye ve 88 km'si Suriye içindedir. Ne garip çelişkidir ki Türkiye'yi Fırat'tan yeterli su vermemekle suçlayan Suriye, yıllık ortalama debisi 1 milyar 200 milyon m³ olan Asi Nehri sularının yüzde 90'nını kullanırken Türkiye sadece yüzde 2'sini kullanmaktadır⁷². Türkiye'yi Fırat'ın suyunu azaltmakla suçlayan Suriye, Asi Nehri'nde suyun hemen hemen tamamını kullanırken, Türkiye'ye çok az su bırakmaktadır. Bununla da kalmayan

71 İtler Turan, Su Sorunu, Türkiye ve Ortadoğu, Yay.Haz. Sabahalün Şen, İstanbul 1993, S.14

72 Aiacakapian. a.g.m., s.460. Akmandor. a.g.m. s.43

Suriye yönetimi, Asi Nehri sularından faydalanan üçüncü ülke konumundaki Türkiye'yi muhatap almayarak 20 Eylül 1994 tarihinde Lübnan ile Asi Nehri'nin sularının kullanılmasını düzenleyen ikili bir antlaşma imzalamıştır. .

Türkiye'nin sınır aşan sulan, bu bölgedeki su sorununun karmaşıklığı ve tarafların uzlaşmaz tutumu ve bu konudaki çözümsüzlük, çatışma ihtimalini yoğunlaştırmıştır. Bölge ülkeleri arasındaki güvensizlik ve 21. yüzyılın başında Bölgede ciddi olarak bir su açığının ortaya çıkmasının muhtemel görünmesi, savaş senaryoları üretilmesine neden olmaktadır⁷³. Nitekim Almanya'nın Die Welt Gazetesi, "Petrol için değil, su için savaşılacak" başlıklı yazısında suyun 2000'li yıllarda bölgeyi savaş alanına çevireceğini yazmaktadır⁷⁴. Suriye'nin Büyük Suriye emeli ve Irak'taki dengesiz yönetimlerin sık sık depreşen savaş arzulan, bölgeyi nüfuz altına almak ya da nüfuzu dışına çıkarmamak kaygısı ile bölgede savaş çıkması, menfaatleri gerektirdiği zaman savaş kışkırtıcılığına başlayan emperyalist güçlerin oyunu birleşince, su, Orta Doğu' da savaşın sebebi olmasa bile, her zaman bahanesini oluşturabilir⁷⁵.

Orta Doğu'da bir su savaşının çıkması, Orta Doğu petrollerinin Batı'ya akışını kesintiye uğratacaksa, başta ABD olmak üzere Batı buna engel olacaktır. Eğer, çatışmaya engel olunamamışsa, çatışmanın süratle sona erdirilmesi ve bölgede istirrarin temini sağlanacaktır. Ancak böyle bir savaş, Türkiye'ye karşı olursa, tüm Arapların ortak bir düşman karşısında imiş gibi aralandaki anlaşmazlıklar bir yana iterek Türkiye karşısında kenetlenenlerinden hiç kimsenin şüphesi olmasın. Yunanistan ve Ermenistan da derhal Arapların yanında yer alacaktır. Türkiye'nin tüm komşuları ile iyi ilişkiler içinde olmasına, sorunları banş yolu ile çözümlenmek için bütün çabalan göstermesine rağmen, Türkiye'nin toprakları üzerinde hak iddiasında bulunan Yunanistan, Suriye ve Ermenistan'ın Türkiye için acil ve potansiyel tehdit odakları olduğu unutulmamalıdır. Tüm Batılı devletler, düşünür ve yazarlar, çeşitli kuruluşlar. Türkiye ve Suriye arasında çıkabilecek olası bir savaşın etkileri üzerinde şimdiden çalışmaya başlamışlardır⁷⁶. Örneğin,

73 Ferruh Müftüoğlu, Türkiye'deki Sular Savaş Sebebi, Zaman Gazetesi 1 Kasım 1994

74 Die Welt Gazetesi. 9 Ocak 1990

75 John Bullach, Su. Orta Doğu'yu Savaşa Sürükleyebilir, Orta Doğu'da su sorunu, İstanbul 1993; ss.75-78 Müftüoğlu, a.g.m., 1 Kasım 1994

76 Kocaoglu, a.g.e., S.199-200, Müftüoğlu, a.g.m., Zaman Gazetesi 1 Kasım 1994

1992'de Pentagon'un ABD'nin müdahalesini gerektirebilecek muhtemel çatışmalar araştırmasında. Öncelikle ele alınan konunun bir Türkiye-Suriye su çatışması olması⁷⁷ dikkat çekicidir. Ayrıca CIA'nın ABD Hükümeti için hazırladığı bir risk değerlendirme raporunda⁷⁸ dünyada en az on yerde paylaşılan su kaynaklarının eksilmesinden dolayı, savaş çıkabileceği tahmin edilmektedir. Bu muhtemel savaş noktalarının çoğunluğu Orta Doğu'dadır.

BARIŞ SUYU PROJESİ

Orta Doğu su meselesinin sadece Suriye ve Irak'a münhasır olmadığını, Ürdün, İsrail, Filistin, Suudi Arabistan ve Körfez ülkelerinin de zaman içerisinde artan su ihtiyaçları nedeniyle su sıkıntısı yaşayacaklarını yakından takip eden dönemin Türkiye Başbakanı Turgut ÖZAL, 1986 yılında Barış Suyu Projesi'ni gündeme getirmiştir. Orta Doğu'daki bazı ülkeler, artan su ihtiyaçlarını deniz suyunun arıtılması yoluyla karşılamaktadır. Ama bu pahalı bir yöntemdir. Birkaç yıldır teorik araştırmalara konu olan buzdağı nakli projeleri ise, henüz düşünceden ibarettir ve gerçekleştirilmesinde karşılaşılabilecek problemler bilinmemektedir. Bir başka su ihtiyacını karşılama yöntemi ise, dev tankerlerle su taşıma projesidir ki. bu da hem çok pahalı hem de kalıcı bir çözüm değildir. Dolayısıyla en makul yol, suyun fazla bulunduğu ülkelere boru hatları ile taşınmasıdır. Bunu da ilk defa 1986 yılında Türkiye Başbakanı Turgut ÖZAL ortaya atmıştır.

Orta Doğu'ya dışarıdan su aktarma önerilerinin en önemlilerinden biri Türkiye'nin Barış Suyu Projesi'dir. Fikir olarak 1986 yılında ortaya çıkan, Seyhan ve Ceyhan nehirlerinden Orta Doğu ülkelerine su taşıyacak büyük bir boru hattının inşa edilmesi şeklindeki bu proje, 1987 Şubatında Turgut ÖZAL -Amerika Birleşik Devletleri'nî ziyareti sırasında- tarafından önerilmiştir. "Barış Suyu Projesi" adı verilen bu proje ile Suriye, Ürdün, Suudi Arabistan ve diğer Körfez ülkelerine şehir suyu sağlanması öngörülmekteydi.

77 John Bulloch-Adel Dunvish, Su Savaşları-Orta Doğu'da Beklenen Çatışma, Ankara 1994. S. 16

78 Bulloch-Danvish, a.g.e., s. 16

Bariş Suyu Boru Hattı fizibilite çalışmaları, Brown and Root adlı Amerikan firması tarafından yürütülmüş ve proje 1988 yılında ilgili taraflara teklif edilmişti⁷⁹. Proje, Adana dolaylarından Suriye'ye büyük bir boru hattı döşenmesini öngörmekteydi. Suriye'de boru hattı ikiye ayrılacak. Batı hattı da denen, birinci hat, başlangıç noktasından itibaren 2700 km. uzunluğunda olacak, Suriye'den sonra Ürdün'ü aşarak Suudi Arabistan'a girecek, Cidde ve Mekke'ye kadar uzanacaktı. Doğu ya da Körfez hattı da denilen ikinci hat, Suriye'den Ürdün'e geçecek daha sonra Kuveyt, Suudi Arabistan, Bahreyn, Katar ve Birleşik Arap Emirliklerini aşarak Umman'a varacaktı. Bu hattın uzunluğu 3900 km, günlük kapasitesi ise 2,5 milyon m³ olacaktı⁸⁰. Projenin maliyeti, Batı hattı 8,5 milyon ABD Dolar, Doğu hattı 12 milyar ABD Doları olmak üzere toplam 20,5 milyar ABD Doları; Batı hattında suyun m³'ü 0,87 ABD Doları, Doğu hattında ise 1,07 ABD doları olacaktı⁸¹. Deniz suyunun artırılması yöntemiyle elde edilen suyun maliyeti, kullanılan yakıtın dünya fiyatları üzerinden hesaplanmasıyla 5.00 ABD doları olduğu gözönüne alınırsa⁸², Bariş Suyu Projesi çerçevesinde boru hattı ile gönderilecek suyun daha ekonomik olacağı anlaşılmaktadır.

Türkiye, Bariş Suyu Projesi ile para kazanmayı düşündüğü gibi, boru hattı etrafında karşılıklı bir denge yaratarak bölgede barış ve istikrarın devamına katkıda bulunmayı düşünmektedir. Ancak Bariş Suyu Projesi ilk andan itibaren teklifin götürüldüğü taraflarca soğuk karşılanmıştır. İlk tepkiler projenin maliyetinin yüksek olduğu şeklinde gündeme gelmiştir. İkinci ve Arap ülkeleri basınında en çok yankı bulan tepki nedeni ise, Türkiye'den satın alınacak suyun bağımlılık yaratacağı, Türkiye'nin bu vesile ile bölgede söz sahibi ülke olacağı⁸³, Arap ülkelerinin ise su gibi hayati bir meselede güçlü bir Türkiye'ye bağımlı olmayı kabul edemeyeceği görüşünün hakim olmasıdır. Bu endişelere ilaveten Arap ülkeleri, Türkiye'nin bu yolla İsrail'e su sağlamayı planladığından şüphelenmişlerdir⁸⁴.

79 Gün Kut, "Orta Doğu Su Sorunu Çözüm Önerileri" Orta Doğu Su Sorunu, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul 1993. s.112

80 Akmandor. a.g.m.. s.45

81 Gün Kut. "Orta Doğu'da Su Sorunu ve Türkiye" Türkiye ve Orta Doğu, Derleyen:Haluk Ulman, Türkiye Sosyal ve Siyasal Araştırmalar Vakfı Yayını. İstanbul 1991, S. 117-118, Akmandor. a.g.m., s.45

82 Kut, a.g.m.. s.118

83 Koni. a.g.m. s.53, Müftüoğlu, a.g.m.. Zaman Gazetesi 8 Kasım 1994

84 Kut. "Orta Doğu Su Sorunu Çözüm Önerileri", a.g.e., s.1 12

Aslında Barış Suyu Projesi, ilgili ülkeleri çoğu tarafından olumlu karşılanmasına rağmen Suudi Arabistan'dan ilgi görmemiştir. Irak ve Suriye, Türkiye'nin Fırat ve Dicle suları sorununun çözümünü önceliğe alarak projeyi geri plana itmiştir. Diğer taraftan İsrail projeye ilgi göstermekle birlikte Arap ülkelerinin tepkisi nedeniyle açıkça bir talepte bulunmamıştır. Türkiye bu nedenlerle öneriyi geri çekmemekle birlikte bir süre rafa kaldırmayı uygun görmüştür. 1987'den 1991 sonuna kadar Turgut ÖZAL tarafından gündemde tutulan projenin tam anlamıyla rafa kaldırılması, "Orta Doğu Su Zirvesi" adı altında, İstanbul'da Türkiye'nin evsahipliği ile gerçekleştirilecek konferansın belirsiz bir tarihe ertelenmesiyle gerçekleşti⁸⁵. Buna sebep, İsrail'in konferansa katılma isteğidir.

Son yıllarda İsrail ve Filistin Devleti arasında yapılan görüşmeler ve barış adına kaydedilen ilerlemeler bölgeye dışarıdan su getirilmesinin önündeki siyasal engellerin kaldırılabilceği düşüncesi Barış Suyu Projesini yeniden gündeme getirmiştir. Nitekim Şimon Perez, Seyhan ve Ceyhan nehirlerinin suyunu kastederek "Türkiye zengin suyunu balıklara bedava vermekte, oysa biz suyun m³'nü 45 sent karşılığında almak istiyoruz"⁸⁶ demiştir. Bugün Türkiye ile İsrail arasında Ceyhan nehrinin sulan için bir antlaşma yapılması beklenmektedir. Bu yolla yılda 180 milyon m³ su satılması düşünülmektedir. Bunun 90 milyon m³'ünün içme suyu, diğer 90 milyon m³ ünün ise kullanma suyu olması öngörülmektedir⁸⁷.

Arap ülkeleri. Barış Suyu Projesi'ne çeşitli nedenlerle karşı çıkarken, İsrail Manavgat Çayı'nın sularını ülkesine taşımayı amaçlayan bir projeyi gizlice etüd ettirmiş ve bu günlerde yap-işlet-devret usulüne göre üstlenmeye çalışmaktadır⁸⁸. Manavgat Suyu Projesi, Manavgat Çayı'nın her gün denize akan ortalama 4.7 milyon m³ suyunun kısmen tasfiye edilip içmeye uygun hale getirilerek, kısmen de ham halde bir boru hattı ile sahile, oradan da 1300 metre açıkta yapılacak yüzer platforma nakledilerek, tankerlerle veya yüzen balonlarla İsrail, Kıbrıs ve Yunan adaları gibi ihtiyacı olan ülkelere taşınmasını amaçlayan bir projedir⁸⁹. Bu projenin. Barış suyu projesi'nin fizibilite çalışmalarını yapan

85 Berk Özcel, Güvensizlik Kurbanı: Orta Doğu Barış Suyu Projesi. Orta Doğu Su Sorunu, Harp Akademileri Basımevi İstanbul, 1993, s. 122

86 Şükrü Elekdağ. Çekiç Güç, Türliye ve ABD. Milliyet Gazetesi 13 Mart 1994

87 Koni. a.g.m. s.53-54

88 Erhan Başyurt, Manavgat Suyu'na İsrail Cengeli. Zaman Gazetesi, 27 Ağustos 1994

89 KüL. a.g.m., s.113 Müüüoğlu, a.g.m., 8 Kasım 1994

Brown and Root firması tarafından etüd edildiğinin; çalışmaların büyük bir gizlilik içerisinde yürütüldüğünün ve projenin arkasında İsrail'in bulunduğu ise ancak son zamanlarda ortaya çıktığı anlaşılmaktadır⁹⁰. Bununla birlikte ABD ve Avrupa Birliği, Türkiye'nin İsrail'e su vermesi için baskı yapmaktadırlar⁹¹. Nitekim İsrail cumhurbaşkanı Ezer Weizman ile yapılan görüşmelerde. Manavgat ve diğer su kaynaklarından İsrail'in yararlanması gündeme gelmiş ve Türkiye de bunu kabul etmiştir⁹². Aynı görüşmede, bu su kaynaklarından Orta Doğu ülkelerinin de yararlanabileceği görüşü benimsenmiştir.

Manavgat suyu projesi'nin maliyeti 50 milyon ABD Doları olup, iki yılda kendisini amorti edeceği hesaplanmıştır⁹³. Türkiye, yap-işlet-devret modelini düşünmeden bu projeyi kendisi gerçekleştirebilecek güçtedir. Manavgat suyu projesiyle İsrail su sistemine taşınacak sudan Ürdün ve Filistin devletlerinin de yararlanması ihtimal dahilindedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

¹¹ Türkiye'nin sınır aşan sularının bölge ülkeleri için hayati bir önemi vardır. Bölgenin iklim şartları ve artan nüfus gözönüne alındığında, Orta Doğu ülkelerini gelecekte çok ciddi bir su sıkıntısı beklemektedir. Türkiye, sınır aşan sular ile ilgili anlaşmazlıklarda, suyun kaynağına sahip olması hasebiyle daha avantajlı durumdadır. Sınır aşan suları kullanan Suriye ve Irak ile Türkiye arasında oldukça önemli görüş ayrılığı vardır. Türkiye, sınır aşan suların kaynağına sahip olduğu için, egemenlik haklarına yönelik kısıtlamalara olumlu bakmamaktadır. Sınır aşan suları kullanan Suriye ve Irak ise, Türkiye'nin kendilerine istedikleri kadar suyu her zaman vermek mecburiyetinde olduğundan söz etmektedirler. Ve bunu kazanılmış, kadim bir hak olarak görmektedirler.

Genel olarak sınır aşan sulardan nasıl ve ne şekilde faydalanılacağına dair bir uluslararası hukuk kuralı henüz yoktur. Uluslara-

90 Başyurt. a.g.m., 27 Ağustos 1994

91 M.Necati Özfatıra. Petrole Karşı Su, Zaman Gazetesi 20 Ağustos 1996

92 Orsan Kunter Öymen. Milliyet Gazetesi. 25 Ocak 1994

93 Müftüoğlu, a.g.m. 8 Kasım 1994

rası hukukta her ne kadar kesin bir hüküm yoksa da suyun çıktığı kaynak ülkelerle sınırı aşarak aktığı ülkeler arasında eşit egemenlik olmayacağı kabul görmektedir. Dolayısıyla sınır aşan sular konusundaki sorunların, ilgili devletlerin kendi aralarında makul, mantıklı, adil ve barışçıl bir yaklaşımla çözümlenmesi gerekmektedir. Bölge ülkeleri ile ortak ve birbirine yakın tarihi, sosyal, kültürel ve dini değerlere sahip Türkiye, bölge ülkelerini etkilemek suretiyle bu insanların ülkelerinde halk idaresi ile yönetilen demokratik devletlerin kurulmasını sağlayabilir⁹⁴. Ancak bu ölçüde, bölgesel sorunların barışçıl yollarla aşılması ve sonuçta bölgeye kalıcı bir istikrarın egemen olması sağlanabilir.

Sınır aşan sular Fırat ve Dicle nehirlerinin kullanımı konusunda Suriye ve Irak ile bölgesel yaklaşımlar ve çözümler daha geçerli olarak karşımıza çıkmaktadır. Bazı Batılı devletler, politik açıdan bölgede varlıklarını sürdürmek amacıyla bölge ülkelerine çözüm önermektedirler. Türkiye ve diğer bölge ülkeleri bu dışarıdan gelen çözüm önerilerine sıcak bakmamalıydılar. Fırat ve Dicle Sularının, bölge devletlerini ilgilendiren bir mesele olmaktan çıkarak uluslararası bir soruna dönüşmesi Türkiye'nin aleyhine olacaktır. Suriye ile Irak'ın Türkiye'den gelen Fırat sularının paylaşımı konusunda anlaşmaya vardıkları gibi Türkiye ile de görüşmeler yoluyla kendi aralarında anlaşabilirler. Aksi halde Batı devreye girerse, savaş senaryoları gerçeğe dönüşebilir.

Türkiye'nin Dicle ve Fırat üzerinde gerçekleştirmeye çalıştığı Güneydoğu Anadolu Projesi'nin tam olarak devreye girmesiyle, Suriye ve Irak'a giden suyun azalacağı ve bu ülkelere zarar vereceği iddiaları abartılıdır. Zira, yaz aylarındaki kuraklık sebebiyle bu ülkelere giden suyun metre küpünde yedi sekiz kat azalmalar olmaktadır. GAP ile kurulan barajlar sayesinde, Irak ve Suriye kış aylarındaki kadar su alabileceklerdir. Ayrıca yine bu barajlar sayesinde kış aylarında (ki sel baskınları için daha önce antlaşmalar yapılmıştır.) yaşanan sel felaketlerinin de önüne geçilmiş olacaktır.

94 Amerika Birleşik Devletleri, dış politikasında hemen hemen hiçbir zaman bu ilkeleri ön planda tutmadı. Onun tek düşüncesi, ne pahasına olursa olsun. ABD'nin menfaatlerini korumaktır. Menfaatlerini sağladığı devletler, diktatörlükle veya aile saltanatları ile idare ediliyormuş, onun için önemli değildir. Bunun da, 16. yüzyılda başlayan sömürgecilik hareketlerinden hiçbir farkı yoktur. Zira o dönemlerde, kabile reisleri ile anlaşılıyorlar, onlara güç sağlıyorlar ve bu vesile istediklerini alıyorlardı.

2000li yıllarda suyun öneminin her geçen gün artacağına görülmesi. GAP nedeniyle Suriye ve Irak'a daha az su verileceği endişesi ve Türkiye'nin sınır aşan suları ve Barış Suyu Projesi'ni hayatiyete geçirmesi durumunda bölgenin lider devleti durumuna gelmesi beklentileri, başta bölge ülkeleri olmak üzere Batılı büyük devletleri de harekete geçirmiştir. Bu devletler GAP'ı engellemek için çaba göstermişler, kredi vermemişler ve terörü teşvik etmişlerdir. Terör örgütü PKK'nın Avrupa ülkelerinden büyük destekler aldığı, artık hergün gazetelerde yer almaktadır. PKK terörü GAP'ı on yıl geciktirmiştir. Halbuki Almanya'nın Die Welt Gazetesi 9 Ocak 1990 tarihli nüshasında "Güneydoğu Anadolu'daki çöl, GAP gerçekleştiğinde Cennet bahçesine dönecek" diye yazmıştır. Sözde kurt halkının hakları için mücadele ettiğini söyleyen terör örgütü PKK ve onun yandaşlarının ne denli bir ihanet içinde oldukları bu vesile ile bir kez daha ortaya çıkmaktadır.

Arap Devletleri ile işbirliği yapan Suriye, yine Türk topraklarında gözü olan Yunanistan'la da işbirliği yapıp PKK terörüne verdiği desteği artırarak Hatay ve su sorununu kendi lehine çevirmeye çalışmaktadır. Bu arada Türkiye, kendi ülkesine karşı sürekli Kürt kartını oynayan bir Rusya'nın varlığını da unutmamalıdır. Zira, Rusya, 20-23 Ekim 1994'de toplanan Türk Kurultayı'na karşılık olarak, Kürt Kurultayı'nın Moskova'da toplanmasına müsaade ve yardım etmiştir. Bu nedenle, Türkiye Kürt kartını oynayan Rusya'yı gözardı etmeden PKK-ASALA-KGB üçgeninin işbirliğine dikkat etmek zorundadır⁹⁵. Bunların dışında bölge ile ilgili olarak ABD, bir yandan PKK terörizmini kınayarak suçlarken, diğer yandan da Kürtlerin devlet kurmaları yönünde sinyaller vermektedir. Amerika Kongresi'nin kurduğu Barış Enstitüsü'ndeki Türkiye konulu toplantılarda yoğun bir şekilde PKK terör örgütü propagandalarına müsaade etmiş, 32. paralelin güneyindeki bir Şii devlet oluşumuna ışık yakmış olan ABD, İran'ın da gönlünü almaya çalışmıştır⁹⁶. ABD'nin bu tür politikalarının amacı, zayıf düşürdüğü Arap devletlerini İsrail ile kendi öncülüğü ve arabuluculuğunda anlaştıırıp, petrol üzerindeki nüfuzunu devam ettirmektir. Orta Doğu'ya hemen her şeyi ihraç eden ABD, hiç bir zaman demokrasî ihracını düşünmemiştir. Orta Doğu insanının bu düşünülme-yeni düşünmekten başka kurtuluşu yoktur.

95 Olgan Bekar. Moskova'nın Kürt Kartı, Yeni Forum Dergisi, Aralık 1994. s.5

96 Kocaoglu, a.g.e-, s.332

Suriye, Irak ve destekçisi ülkeler her ne kadar Güneydoğu Anadolu Projesi'nin hız kazandığı 1984 yılından bu yana PKK kartını oynayarak projeyi engellemeye çalışıyorlarsa da, Türkiye bu proje vasıtasıyla Dicle ve Fırat sularını en iyi şekilde değerlendirerek, kendine olduğu kadar bölge ülkelerine de faydalı olacaktır. Zira suyun etkin ve kalıcı kullanımını, sudan tasarruf edilmesini ve azami ölçüde faydalanmayı gerektirmektedir. Eğer Türkiye projeler üretmese idi, Suriye ve Irak'ın yaz aylarında alacakları su 70-80 m³/sn olacaktı. Oysa şimdi GAP sayesinde her saniyede 500 m³ su sürekli olarak Suriye ve Irak'a aktarılacaktır, ayrıca, GAP,- bu düzenleme hizmeti yanında Türkiye'nin ve komşu ülkelerinin iklimini yağışlı hale getirmek ve yeraltı sularını besleyerek çoğaltmak suretiyle de hizmet etmiş olacaktır.

Türkiye, sınır aşan suların paylaşımını hukuki açıdan reddederken, bölgesel ölçekli bir planlama ve suların akılcı ve etkin kullanımını öngören bir öneriyi: Türkiye. Suriye ve Irak arasında su sorununu çözmek üzere oluşturmuş bulunan Üçlü Teknik Komite'nin 1990 yılındaki 14. toplantısında gündeme getirmiştir. "Dicle-Fırat Havzası Sınır Aşan Sularının Optimum, Akılcı, Hakça Kullanımı" ya da kısaca "Üç Aşamalı Plan" olarak bilinen öneri paketi, taraflar arasında bütün bölgesel su kaynaklarının ortak envanterinin çıkarılmasını, ardından bütün havzada tarıma elverişli toprakların gözden geçirilerek sınıflandırılmasını ve arazi kullanımı ile ürün çeşitine bağlı olarak havzanın toplam su tüketim ihtiyacının tartışılmasını, son olarak da havzanın su ve toprak kaynaklarının birlikte değerlendirilmesiyle hangi tarımsal projelerin nelerde ve hangi sulama koşullarıyla en rasyonel biçimde uygulanabileceğinin tesbitini ve her ülkenin su ihtiyacının ortaya çıkarılarak eksiklerin telafi edilmesini öngörmektedir⁹⁷. Paylaşma yerine, bölgesel planlama ve etkin su kullanımı yoluyla soruna çözüm bulmayı amaçlayan bu plan, Türkiye lehinedir diye kabul görmemiştir. Araplar Türk sularını belirsiz hukuk kurallarının arkasına saklanarak istedikleri gibi kullanmak istemektedirler. Bu da ister istemez Türkiye ile bölge ülkeleri arasında savaş senaryolarını gündeme getirmektedir.

97 Kut. "Orta Doğu Su Sorunu: Çözüm Önerileri". Su Sorunu. Türkiye ve Orta Doğu. Yay.haz:Sabahattin Şen, İstanbul 1993. s.478; Öztürk. a.g.ra.. s.41

Türkiye sahip olduğu su kaynakları yönünden genellikle kaynak ülke durumundadır. Fırat ve Dicle nehirleri bakımından da bu konumdadır, ancak, Türkiye, ülkesinden geçen diğer bazı sınır aşan sular bakımından da kullanan ülke durumundadır, örneğin Meriç ve Asi suları bakımından. Türkiye bu durumdadır. Dolayısıyla Türkiye. Fırat ve Dicle sularına ilişkin yaklaşımını belirlerken ve bunu açıklarken, Meriç ve Asi nehirlerini dikkate almak durumundadır. Türkiye, Suriye ile su konusunu tartışırken Asi Nehrini gündeme getirmeli ve Dicle ve Fıratla karşılıklı olarak meselenin çözümüne gidilmelidir. Ayrıca. Fırat ve Dicle sulan hakkında, kaynak ülke olarak geliştireceği yaklaşımın; Meriç Nehrine ilişkin olarak kaynak ülke Bulgaristan ve Asi Nehrine ilişkin olarak da kaynak ülke Suriye tarafından Türkiye'ye karşı kullanılabileceği dikkate alınmalıdır⁹⁸.

Artık, su ile siyaset arasında yakın bir ilişkinin olması, özellikle Orta Doğu'da gizlenemez bir realite haline geldi. Bununla beraber Orta Doğu'da siyasi iradelerin birleşmesi sonucu, suyun barış ve istikrarın korunmasında temel rol oynayacağı hakkındaki görüşler de, en az "su savaşları senaryoları" kadar yaygınlaşmaya başlamıştır". Bu durumda Türkiye'nin Orta Doğu Stratejisi, barış sürecini aktif bir şekilde desteklemek ve PKK terörünün önüne geçmek olmalıdır.

Türkiye ve bölge ülkeleri su sorununun çözümünde bir sonuca varsalar bile, bugünkü nüfus ve su ihtiyacının artış trendleri gözönüne alındığında orta ve uzun vadede su yine yetersiz kalacaktır. Bunun için bölge ülkelerinin herbiri, bir taraftan mevcut su kaynaklarından azami ölçüde yararlanmanın, diğer taraftan da su kaynaklarının artırılmasının yollarını aramalıdır.

Orta Doğu'da uygulanmakta olan deniz suyunun tuzdan arındırılması yöntemi belirli ölçüde şehir suyu ve kullanım suyu ihtiyacını karşılıyorsa da, bu yöntem hem büyük Ölçekli su ihtiyacının karşılanmasına bugünkü teknolojik koşullarda yeterli değil, hem de çok pahalı bir yöntemdir. Bir başka yol olarak kuzey kutbundan buz dağlarının taşınması projesi gündeme getirilmiş, akılcı ve ekonomik bulunmadığı için bundan da vazgeçilmiştir.

98 Öztürk a.g.m. s.42

99 Sami Kohen, Su ile Barış El Ele" Pazar Postası Gazetesi 5 Kasım 1994

Geriy e "Barış Suyu Projesi" ve Manavgat suyu projesi" seçenekleri kalmaktadır. Türkiye'nin o zamanki Başbakanı Turgut ÖZAL tarafından 1986 yılında ortaya atılan Banş Suyu Projesi, suyun barış ve işbirliğine aracılık edebileceğinin güzel bir örneğidir. Suudi Arabistan ve Körfez ülkeleri bugün ellerinde imkan varken Türkiye'nin Barış Suyu Projesi'ni gerçekleştirmesi için yatırım yapsalar, yarın muhtaç duruma geldiklerinde belki içme ve kullanma ihtiyaçlarına yetecek kadar suyu, düşük bedelle veya bedelsiz Türkiye'den sağlayabilirler. Orta Doğunun petrol zengini ülkelerinin Türkiye ile böyle bir işbirliğine girmeleri, bölgenin suyunu artıracak yeni projeleri de doğurabilir. Zira, Türkiye'nin dört mevsim yağış alan Karadeniz Bölgesi suları bentlerde toplanarak kanallar aracılığıyla Fırat ve Dicle'yi besleyen sulara ulaşılabilir ve Fırat ve Dicle'nin debileri artırılabilir. Bu vesile ile sağlanan fazla sular da, Suriye ve Irak'ın ihtiyacını karşılayacağı gibi, Irak'ın Körfez Savaşı öncesi ortaya attığı, "Dicle'den boru hattıyla Kuveyt'e su verilmesi ve Dicle sularıyla da beslenecek olan Fırat'tan Ürdün'e su nakli projeleri"ni¹⁰⁰ gündeme getirecektir.

Arap ülkelerinin Banş suyu projesi'ne soğuk bakmaları kaçınılmaz olarak İsrail'i devreye sokmaktadır. Nitekim, İsrail Cumhurbaşkanı Ezer Weizman, Türkiye'yi resmi ziyareti sırasında -21 Ocak 1994'de- Türkiye'de verdiği bir beyanatta "Türkiye sulan bol olan bir ülke, Türkiye ile su alanında bir işbirliği yapmanın yollarını bulacağımızı umuyorum"¹⁰¹ demiştir. Ayrıca bundan kısa bir süre önce, İsrail Dışişleri Başkanı Şimon Perez, Kudüs'te 8 Kasım 1993 tarihinde uluslararası basın kuruluşu World Media'nın toplantısında yaptığı bir konuşmada, "Türkiye Büyük bir devlet, büyük bir güç ve bölgedeki en zengin su kaynağı ve siyasal denge unsuru olarak barışa yardımcı olabileceği gibi, bölgedeki su sorununun çözümünde anahtar ülke. Türkiye ile en kısa zamanda görüşüp su kaynaklarını, depolannı nasıl kullanabileceğimizi bir antlaşmaya bağlayabiliriz. Parayla doğalgaz alıyoruz, suyu niye satın almayalım?"¹⁰² demiştir.

Türkiye'nin hem kendi içindeki bölgesel dengesizlikleri gidermek, hem de su ihtiyacı olan her ülkeye istendiğinde satış yapabilmek

100 Kut. a.g.m. s.480

101. Milliyet Gazetesi. 21 Ocak 1994

102 Mine G.Saulnier. Milliyet Gazetesi 8 Kasım 1993

amacıyla, Manavgat Çayı üzerinde kurmakta olduğu Manavgat Suyu Projesi de denilen su yükleme tesisi de. bölgenin su açığına katkıda bulunacaktır. Halen inşa halindeki Manavgat tesisleri burada su fazlasını talep halinde arıtılmış şehir içme suyu ya da kullanım suyu olarak iki ayrı biçimde tankerler veya yeni geliştirilen "denizanası torbalan" vasıtasıyla pazarlamaya yöneliktir. Bu projeye Kıbrıs, İsrail, Ege adaları ve bölgede istekli her ülkeye su satışı gerçekleştirilebilir. İsrail'in bu konuda istekli olduğu bilinmektedir. Manavgat'tan İsrail su sistemine taşınacak olan sudan. Filistin devleti ve Ürdün'ün yararlanması da mümkün olacaktır. Orta Doğu'da su savaş nedeni olabileceği gibi, işbirliği için iyi bir vasıta da olabilir.

Amerika Birleşik Devletlerinin ünlü mühendislik ve müteahhitlik firması Brown and Root, Körfez savaşı sonrasında değişen ve Türkiye'nin bölgede farklılaşan rolü çerçevesinde Barış Suyu Projesi ile ilgili olarak hazırladığı ikinci fizibilite raporunda Türkiye' nin 2000 yılında bölgenin su imparatoru olacağını ve yılda 15 milyar ABD doları düzeyinde gelir elde edeceğini iddia etmiştir¹⁰³. Milletlerarası ilmi araştırmalarda önümüzdeki 10-15 yıl içinde Orta Doğu'da en Önemli maddenin su olacağı vurgulanmaktadır. İhtiyacı artacak, imkanları daralacaktır. Petrolden daha önemli bir madde haline geleceği kabul edilmektedir¹⁰⁴. Bu durumlar dikkate alınarak mevcut projeler devreye sokulmalı ve yeni stratejiler üretilmelidir. Türkiye'nin su konusunda uygulayacağı başarılı stratejisiyle Orta Doğu'da nüfuzu artacak, Kafkaslar ve Orta Asya'da daha etkin bir duruma gelecektir.

Türkiye'nin bölgedeki yeni konumunu dikkatle inceleyecek ve ülke yararına bir su stratejisi geliştirecek güçlü bir yönetime bu aşamada şiddetle ihtiyaç vardır. Bu yönetimin ivedilikle ele alması gereken iş "Barış Suyu Projesi"ni devreye sokmak ve sınır aşan suları, üreteceği stratejilerle iyi değerlendirmektir¹⁰⁵. Aksi takdirde petrol gibi su silahı da Türkiye'nin elinden gidecektir.

103 Özcel. a.g.m.,s.121

104 Kararan İnan. "Su Sorunu için Kim Ne Dedi?" Orta Doğu'da Su Sorunu. Harp Akademileri Basımevi, İstanbul 1993. s.70. Cumhuriyet Gazetesi 12 Ocak 1990

105 Çünkü bu konuda başkaları da kendi projelerini devreye sokarak su satmak için hazırlık içindedirler. ABD Dışişleri Bakanlığı'nın bu işlere bakan dairesinde Orta Doğu için 19 projenin bulunduğunu ve bazı şirketlerin şimdiden harekete geçmek üzere olduğu belirtilmektedir. (Bkz. Sami Kohen. "Barış Suyu'nu Gündeme Getirme Zamanı" Milliyet Gazetesi 16 Eylül 1993)